

ISOLERET OG SPLITTET

Den liberale fredsbevægelses krise og marginalisering i Danmark 1940-1960

Af Sune Kaur-Pedersen

Det politiske og offentlige rum for mellempositioner på det udenrigs- og sikkerhedspolitiske område var minimalt under Anden Verdenskrig og den tidlige Kolde Krig. For den liberale fredsbevægelse betød det krise og marginalisering samt indgåelse af "sære alliancer", der i sidste ende splittede bevægelsen.¹

I løbet af det 19. århundrede voksede en almen fredsbevægelse frem i Europa og USA, hvis grundlæggende tanke var, at voldgift skulle afløse krig som middel til at løse internationale konflikter. I Danmark dannedes en række fredsforeninger, som tilsluttede sig denne bevægelse, og de var med til at udveksle opfattelser og erfaringer om, hvordan krig og konflikter mellem stater, samfundsgrupper og i menneskets natur bedst kunne bekæmpes.²

Artiklen omhandler især tre af de veletablede og mere vedvarende fredsforeninger i Danmark, nemlig Dansk Fredsforening (DF), stiftet i 1882, Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed (KFF) og Aldrig mere Krig (AmK), stiftet i 1915 hhv. 1926.³ Disse tre foreninger var tilknyttet egne internationale moderorganisationer, men både foreninger og løsere bevægelser må i en vis grad tilpasse sig særlige nationale forhold, hvis de vil agere inden for en politisk ramme som nationalstaten, der også er rammen for denne fremstilling.⁴

Når jeg samlet betegner DF, KFF og AmK som del af en liberal fredsbevægelse, skyldes det, dels at foreningerne virkede inden for et værdifællesskab, hvor de delte en stærk udviklings- og fremskridtsoptimisme og sluttede op omkring værdier som individuel frihed, demokrati, tolerance og humanisme.⁵ Dels var der en høj grad af idé og programmæssigt sammenfald mellem fredsforeningerne og politiske partier som Venstre og Det Radikale Venstre. Desuden var en række af disse foreningers fremmeste talsmænd og ledelse op til ca. 1960 tilknyttet netop disse to partier. Dermed påstås ikke, at alle medlemmer af disse fredsforeninger var tilknyttet de liberale partier i dansk politik. Der eksisterede også andre fredsbevægelser med et andet politisk grundlag eller baseret på religiøse trosretninger. Den liberale fredsbevægelses mål og midler hvilede på et særligt politisk-ideologisk grundlag, der var præget af datidens historisk-politiske erfaring og udsyn. Jeg synes, det er vigtigt, at få afdækket denne bevægelses rolle og betydning i det 20. århundredes politiske historie.

Mere generelt kan bevægelsen betragtes som en aktør i en større udenrigs- og sikkerhedspolitisk meningsdannelses- og beslutningsproces. Ifølge Erling Bjøl kan den offentlige opinion om udenrigs- og sikkerhedspolitik opdeles i to grundstrukturer, den pacifistiske og den nationalistiske, der i Danmark har oprådt som hhv. fredsbevægelser og grænse/forsvarsbevægelser.⁶ Artiklen vil undersøge, hvordan den udenrigs- og sikkerhedspolitiske debat og opinion under Anden Verdenskrig og den tidlige Kolde Krig påvirkede de gamle liberale fredsforeningers fokus og aktiviteter i Danmark.⁷ Særligt afgørende var her stiftelsen af nye konkurrerende fredsorganisationer i form af den verdensføderalistiske bevægelse Een Verden (EV) og den kommunistiske fredsbevægelse Fredens Tilhængere (FT).

Emnet er relevant, fordi historikeren Søren Hein Rasmussen i sin ph.d.-afhandling fra 1997 har beskrevet, hvordan der i tiden efter Anden Verdenskrig på en række problemfelter af international politisk rækkevidde som krig/fred, miljø og energi blev etableret en række ustabile og "sære alliancer" mellem forskellige politiske grupperinger. Artiklen forsøger at give et indblik i baggrunden for en af disse alliancers etablering set ud fra den liberale fredsbevægelses perspektiv. Den liberale fredsbevægelses ageren må nemlig både forstås ud fra den særlige politiske situation under Den Kolde Krig og den tradition, som kendetegnede de liberale fredsforeninger som social og politisk bevægelse.

Den liberale fredsbevægelses mål og midler

Det centrale mål, som samlede og kendetegnede den liberale fredsbevægelse i hele det 19. og 20. århundrede, var forsøget på at erstatte krig med opbygningen af en international retsorden. Omkring Anden Verdenskrig havde DF ca. 4.000 individuelle medlemmer, KFF ca. 20.000 og AmK ca. 1.500 medlemmer. Bevægelsen tiltrak især den veluddannede middelklasse, og gruppen af lærere var i Danmark markant repræsenteret på det lokale

kredsniveau. De tre foreninger bestod af delvis overlappende medlemskredse, men appellerede til forskellige potentielle medlemsgrupper. Eksempelvis deltog en række kvindelige DF-medlemmer i dannelsen af KFF, der mobiliserede kvinderne om fredssagen, og visse mandlige DF-medlemmer i stiftelsen af AmK, som særligt rekrutterede nye medlemmer blandt militærnægterne. Desuden betonedede de tre foreninger delvis forskellige midler til, hvordan man hurtigst og mest effektivt kunne nå målet om fred ved ret. Denne betoning varierede over tid og i forhold til den politiske sammenhæng.⁸ I det følgende skitseres bevægelsens centrale programpunkter i perioden før og efter Anden Verdenskrig.

Tiden før Anden Verdenskrig var den liberale fredsbevægelses storhedstid, hvor ikke mindst Folkeforbundet (stiftet 1920) var et vigtigt og centralt omdrejningspunkt for bevægelsens fokus og aktiviteter. Ud over international retsorden var de centrale programpunkter international afrustning, mellemfolkelig forståelse, afskaffelse af tvungen militærtjeneste, parlamentarisk kontrol med udenrigspolitikken og bekæmpelse af militarismen.

I Danmark var der en vigtig nuanceforskel mellem de liberale fredsforeningers engagement i Folkeforbundet. Som en international organisation blev Folkeforbundet anset for at være den vigtigste byggesten og det afgørende middel til at fremme opbygningen af en international retsorden. Medlemskabet af Folkeforbundet skulle forpligte alle stater til uden undtagelse at lade stridigheder afgøres ad retens vej. Dette var AmK ikke uenige i. Foreningen holdt dog fast i det enkelte og klare standpunkt, at hvis krig skulle afskaffes, så var det afgørende, at det enkelte individ tog det fulde ansvar på sig. Voldshandlinger eller krig kunne pr. definition ikke foregå, hvis ingen var villige til at gribe til våben mod hinanden og slå ihjel. Dette synspunkt var også det centrale grundlag for bevægelsens virke for retten til militærnægtelse. I dette spørgsmål var der også en vigtig nuanceforskel i fredsforeningernes virke.

Alle tre foreninger arbejdede i mellem-

krigstiden for afskaffelsen af værnepligten. De ønskede ikke, at de enkelte mennesker, der nægtede at slå andre mennesker ihjel af samvittighedsgrunde, burde tvinges af statsmagten til noget sådant, og ej heller straffes unødigt hårdt. Staten burde heller ikke tvinge sine borgere til at ofre deres liv for sig. Kampen for værnepligtens afskaffelse kan derfor ses i lyset af disse foreningers mere grundlæggende kamp for individets frihed og modstand mod alle former for tvang. De var derfor tilhængere af loven om civil tjeneste, som Danmark indførte i 1917, og de arbejdede alle for at få forbedret rettighederne for militærnægterne.⁹ DF og KFF anså dog i højere grad værnepligten for at være en politisk realitet end AmK, der indtog en radikal pacifistisk position. For AmK var militærnægtelse afgørende både som mål og middel. Det var nemlig gennem militærnægtelse, at medlemmerne bar vidnesbyrd over for bevægelsens ideer, og at krigen skulle afskaffes. AmK støttede offentligt både de nægtede, som accepterede civil tjeneste og de, som ikke accepterede den, og derfor gik i fængsel. DF og KFF støttede derimod ikke offentligt de militærnægtere, som valgte at gå i fængsel. Der var således forskel på, i hvor høj grad man hver især prioriterede at fremme militærnægternes interesser i forhold til andre programpunkter.

I *Fredsbladet* skrev C. Th. Zahle, daværende justitsminister og fremtrædende medlem af Det radikale Venstre og af DF's hovedbestyrelse, følgende:

“Hvis enhver skulle have ret til at sætte sig ud over de love, hvis tendens han misbilliger, kunne intet fællessamfund bestå. Vi fredsvenner må bøje os for loven og indenfor dens rammer arbejde for vor anskuelses sejr [...] Lovløshed betyder den stærkes underkastelse af de svage. Kun i kraft af loven har vi religionsfrihed, ytringsfrihed, sociale hjælpeforanstaltninger og alle de andre goder, som en kulturstat byder. Nedbryder vi lovens magt, får vi sværdets magt i stedet.”¹⁰

For fredsvennen Zahle gik grænsen for individets selvhævdelse således ved det skel, som

fællesskabets lov fastsatte. I sin yderste konsekvens påpegede han, at hvis man satte sig ud over loven ville det medføre anarki. I spørgsmålet om krig var det imidlertid AmK's opfattelse, at en højere lov, samvittighedens lov, gjorde sig gældende. AmK fastholdt, at hvis den enkelte kom i konflikt mellem lov og samvittighed, skulle samvittigheden følges for enhver pris.¹¹ Denne konflikt stod DF og KFF mere tøvende og uafklaret overfor, fordi man nærede stor tiltro, dels til det repræsentative demokratis funktionsmuligheder, dels til at lovgivning kunne regulere forholdet mellem individer og stater samt stater imellem.

Anden Verdenskrig fik en række konsekvenser for den liberale fredsbevægelses samlede virke og fokus. Medlemmerne af den liberale fredsbevægelse var enige om, at den internationale retsorden grundlæggende skulle bygge på FN-pagten og FN's verdenserklæring om menneskerettighederne. Som international organisation virkede FN, der på flere områder og i større omfang erstattede det opløste Folkeforbund, for mange af den liberale fredsbevægelses ideer og programpunkter. Men FN var samtidig økonomisk og politisk afhængig af de stormagter, som ikke ville opgive retten til at afgøre konflikter ved krig.

På de indre linjer satte Anden Verdenskrig sig bl.a. spor ved, at der skete en tydelig differentiering blandt fredsforeningerne i spørgsmålet om, hvornår voldsanvendelse var legitim og retfærdig som del af retshåndhævelsen. Både DF og KFF anerkendte i højere grad efter Anden Verdenskrig direkte nødvendigheden af, at den internationale retshåndhævelse måtte understøttes ved magt af militær eller politi. Denne holdningsændring skyldtes især erfaringen fra Anden Verdenskrig, hvor aggressive statsledere som Hitler ikke var villige til at respektere indgåede diplomatiske aftaler og gældende international ret. I fremtiden måtte de kunne stoppes ved magtanvendelse. DF støttede eksempelvis, at det danske militær skulle uddanne en særlig styrke, der blev stillet til rådighed for FN. Dette blev afvist af AmK, der vedblev med at erklære sin ubetingede afstandtagen til alle former for vold som

middel til at løse konflikter. AmK kunne kun støtte en FN-politistyrke.

Udadtil førte den voksende spænding mellem USA og Sovjet under Den Kolde Krig til, at den liberale fredsbevægelse delte sig i spørgsmålet om, hvilken rolle bevægelsen burde spille i konflikten mellem øst og vest, og hvordan bevægelsen skulle bryde den politiske isolation og krise, som den var havnet i under og efter Anden Verdenskrig. Man kan her skelne mellem en FN-linje og en brobygningslinje. FN-linjen lagde stadig større vægt på det internationale arbejde inden for FN, og man engagerede sig i stadig højere grad i et folkeligt oplysningsarbejde om FN og om at bekæmpe sociale og økonomiske årsager til krig bl.a. i form af det internationale hjælpe- og bistandsarbejde til verdens underudviklede lande. Brobygningslinjen betonede mere fredsbevægelses traditionelle principper, som mægling og ikke-vold. Der skete en aktiv politisk tilnærmelse til kommunisterne for at afværge en potentiel atomar konflikt med katastrofale følger for menneskeheden. Det er ikke muligt at afgrænse disse synspunkter skarpt inden for den liberale fredsbevægelse, idet begge synspunkter fandtes inden for de enkelte foreningers medlemskredse. Spørgsmålet om samarbejde med den kommunistiske fredsbevægelse blev særligt væsentligt i striden om, hvilke mål og midler den liberale fredsbevægelse skulle prioritere højst under Den Kolde Krig.

Snævrere samling eller bredere alliance?

Slagordet "Aldrig mere en 9. april" var et magtfuldt symbol for dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik i efterkrigstiden, og besættelsen fik en enorm betydning for den offentlige meningsdannelse herom. Dette gjaldt både for tilslutningen til FN og til Atlantpagten.¹²

I mange kredse af befolkningen udløste besættelsen en forbitrelse over den forsvars- og sikkerhedspolitik som Stauning-Munch-regeringen førte i perioden 1929-1940. Denne politik var blevet støttet og søgt fremmet af den liberale fredsbevægelse.

Anden Verdenskrigs gru, vold og brutalisering medførte desuden en grundlæggende krise for den humanisme og tolerance, som er en væsentlig del af den liberale fredsbevægelses værdigrundlag og selvforståelse. Ikke kun beretningerne om jødeforfølgelser og koncentrationslejre, men også dødsstraffens genindførelse i Danmark, retsopgøret og behandlingen af de tyske flygtninge afslørede, hvad man blandt fredsbevægelses medlemmer betegnede som en nedgang i dansk kultur og retsopfattelse.¹³ Forfatteren H.C. Branner mente, at holdningen, at "en humanist er et menneske, som føler uvilje ved uret, men ikke vil kæmpe for det, som er ret" var udbredt i tiden lige efter Anden Verdenskrig.¹⁴ Den liberale fredsbevægelse var således i en værdimæssig krise, og stod under Den Kolde Krig over for en negativt eller ligegyldigt stemt opinion. Især to modsatrettede positioner gjorde sig gældende som kriseløsningsstrategi. Nogle gik ind for en snævrere samling af fredskræfterne, mens andre foretrak bredere alliance ved at søge nye partnere uden for den liberale fredsbevægelse.

Tilløb til et fast organisatorisk samarbejde mellem de forskellige grene af den liberale fredsbevægelse i Danmark skete i begyndelsen af 1930'erne og udgik fra medlemmer af DF, KFF og AmK. Det var imidlertid først under besættelsen, at samarbejdet for alvor blev konkret. Det vedrørte et forsøg på, dels at påvirke den danske ungdom gennem Ungdommens Fredsudvalg (UF), dels at organisere en efterkrigshjælp til det krigshærgede Europa gennem Fredsvenners Hjælpearbejde (FH).

UF trådte frem for offentligheden i 1942. Formålet var at modvirke den såkaldt militaristiske agitation, som forsvarsbevægelsen Folk og Værn igangsatte under Dansk Ungdomsamvirke i besættelsens første år.¹⁵ Den liberale fredsbevægelse mente, at Folk og Værn udnyttede de konjunkturbestemte stemninger i befolkningen, og særligt blandt ungdommen, til at fremme etableringen af en ny forsvarspolitik efter krigen. UF søgte gennem oplysnings- og kursusvirksomhed for udvalgte un-

ge at styrke fredsopinionen lokalt og nationalt. Det mislykkedes imidlertid at mobilisere de unge i kampen mod Folk og Værns agitation. Det skyldtes, ifølge UF's ledelse, dels en usikkerhed over for hvordan man skulle gribe opgaven an, dels "det psykiske pres, der i særlig grad ligger på fredsvener. Faren for at blive misforstået og taget til indtægt for forkerte synspunkter."¹⁶ Opinionspresset fra omgivelserne var således allerede stærkt under besættelsen.

FH blev stiftet i januar 1944 og inddrog en række religiøse sammenslutninger, hvoraf især kvækerne var fremtrædende i arbejdet. De stiftende foreninger var overbeviste om, at der var brug for det private initiativ, selv om opgaverne ville være så store, at staterne måtte påtage sig hovedansvaret herfor. De var også overbeviste om, at de gennem hjælpearbejdet kunne medvirke til forsoning mellem folkene fra de stater, der var i krig.¹⁷

Hjælpearbejdet appellerede stærkt til den liberale fredsbevægelses medlemmer, der bidrog med langt hovedparten af finansieringen og de frivillige, der meldte sig til udsendelse ved krigens ophør. Desuden var hjælpearbejdet snævert forbundet med den liberale fredsbevægelses værdigrundlag. Med slagord som "Lad ikke hadet blive morgendagens verden" og "Ikke ord uden gerning" var det eksempelvis en betingelse for at blive udsendt, at man var "villig til at hjælpe overalt, hvor der [var] nød, uanset hvilken national, race, religion eller politisk opfattelse", som de mennesker tilhørte, der havde brug for hjælp. Det gjaldt også fjendelandet Tyskland, og ved befrielsen var der ca. 200 frivillige.¹⁸

Under besættelsen foregik uddannelsen af de frivillige gennem studiekredse og foredragsrækker og kurser om ernærings- og hygiejnelære. FH forventede især, at opgaverne ville blive bespisning, sygepleje, transport og genopbygningsarbejde. I begyndelsen af juli 1945 begyndte FH at udsende frivillige til først Norge og så til Holland, Polen, Østrig og Finland. Endelig lykkedes det også at sende frivillige til Tyskland i december 1946, hvor de påtog sig opgaver som bespisning og syge-

pleje, samt forskellige former for genopbygningsarbejde.¹⁹ Denne efterkrigshjælp, som også finansieredes af staten, varede frem til 1953. FH ændrede sit navn til Mellemfolkeligt Samvirke i 1949. Tilknytning til fredsbevægelsen fremgik dermed ikke længere af navnet. Gennem Mellemfolkeligt Samvirke var det dog lykkedes for den liberale fredsbevægelse at få etableret en ny organisation, som afspejlede bevægelsens grundlæggende idealer om folkeforsoning og hjælp direkte fra folk til folk og fra menneske til menneske.

Krigen og besættelsen havde nærret militaristiske strømninger, og samarbejdet mellem de liberale fredsforeninger kan ses som udtryk for en kriseløsningsstrategi, der således både kom til udtryk gennem det snævrere samarbejde i UF og via den bredere alliance i form af FH med kræfter uden for den liberale fredsbevægelse. Dette strategiske perspektiv var fortsat aktuelt som kriseløsningsstrategi under Den Kolde Krig. UF udstillede dog fredsidealernes ringe appel til ungdommen under besættelsen, og FH's mobilisering af en række unge skete på grundlag af en almen humanisme og ikke på den liberale fredsbevægelses centrale grundlag: fred ved ret. Endvidere kom efterkrigshjælpen i høj grad til at stå i skyggen af de dominerende problemer i dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik efter befrielsen om, hvordan Danmark skulle forholde sig til de nye stormagtskonflikter og de nye globale og ideologiske modsætninger.

Under Anden Verdenskrig og Den Kolde Krig var de liberale fredsforeninger præget af store frustrationer, dels af at blive betragtet som en sekterisk bevægelse uden folkelig appel og uden svar på tidens problemer, dels af frygten for at blive politisk marginaliseret og isoleret.²⁰

Som følge af Danmarks Atlantpagtmedlemskab var bevægelsen i højere grad i opposition til regeringens politik end i mellemkrigstiden. Under Den Kolde Krig blev et vigtigt spørgsmål derfor, hvordan den liberale fredsbevægelse kunne forbedre sin position i offentligheden og dermed sine virkemuligheder. De skærpede modsætninger mellem øst

og vest og det skarpe indenrigspolitiske klima om de udenrigs- og sikkerhedspolitiske spørgsmål, gjorde det svært for DF, KFF og AmK at agere frit og åbent. I det hele taget var der tale om en svær balanceakt mellem oplysningsarbejde og mere politiske udtalelser i relation til partierne og deres politiske dagsorden under Den Kolde Krig.

På den ene side fik dette stærke kræfter til at trække i retning af at lade de mere indenrigspolitiske problemer ligge, og i stedet fokusere på et mere oplysende (og politisk neutralt) arbejde om FN, internationale forhold og konflikter. På den anden side virkede netop disse internationale forhold og konflikter gennem massemedier som presse og radio (og senere TV) stærkt politisk og folkeligt mobiliserende. Andre kræfter var af den opfattelse, at fredsbevægelsen måtte være standhaftig og om nødvendigt måtte ofre sit renommé på at finde en vej ud af øst-vest-konflikten ved dialog og kompromis. De to største fredsforeninger, DF og KFF, valgte ofte i politisk følsomme spørgsmål at holde lav profil og fritstille de enkelte medlemmer. De følgende afsnit undersøger disse aspekter ud fra relationerne mellem de liberale fredsforeninger og de nye konkurrerende fredsorganisationer Een Verden og Fredens Tilhængere under Den Kolde Krig.

Een Verden og dens tilknytning til Dansk Fredsråd

Den såkaldte verdensføderalistiske bevægelse fik en dansk aflægger, da foreningen Een Verden blev dannet i november 1946 og tilsluttede sig den internationale organisation The World Movement for World Federal Government i 1947.²¹ Idegrundlaget var formet lige før Anden Verdenskrigs udbrud, som reaktion på staternes manglende vilje til at efterleve Folkeforbundspagten. Den centrale idé var, at en varig fred kun kunne skabes ved, at de nationale stater afstod deres suverænitet på udvalgte områder – og særligt det militære – til en såkaldt verdensføderation.²²

Efter 1945 lancerede bevægelsen sine ideer

på baggrund af den moderne våbenteknologis udvikling og atombombens rædsler med sloganet "Een Verden eller ingen", og den opnåede hurtigt stor tilslutning fra forskellige samfundsgrupper og fra både militærfolk og pacifister.²³

De danske initiativtagere var erklærede tilhængere af den internationale socialistiske bevægelse, og EV opnåede hurtigt tilslutning fra en række fremtrædende kulturpersonligheder – bl.a. Piet Hein og Ebbe Rode – og fra en række indflydelsesrige personer.²⁴ Bl.a. fik en særlig parlamentarikergruppe, oprettet i 1951, tilslutning fra 73 medlemmer af Rigsdagen.²⁵ Endelig var den folkelige tilslutning også markant. Fra 40 medlemmer i 1947 voksede foreningens medlemstal til ca. 8.000 i 1949, som igen steg til ca. 15.000 i 1951/52 for så at falde til ca. 11.000 i 1956. Den nye tværpolitiske fredsorganisation EV tog således 'fredens dividende' fra den liberale fredsbevægelse efter Anden Verdenskrig. Dette forstærkede de 'gamle' fredsforeningers følelse af krise for deres bevægelse.²⁶

Fra begyndelsen søgte de liberale fredsforeninger at inddrage EV i sit fredsarbejde gennem paraplyorganisationen Dansk Fredsråd. Den blev stiftet den 19. september 1947, og EV blev tilsluttet den 6. december 1947.²⁷ Man delte EV's målsætning om verdens enhed, og en del af de gamle fredsforeningers medlemmer valgte også at indtræde i den nye organisation. Deres væsentligste motiv var især EV's evne til at skaffe tilslutning fra nye kredse, som den gamle fredsbevægelse ikke var i stand til. Frem for alt fremhævede de, at organisationen var et mødested for tidligere modstandere i militærspørgsmålet, der dels afviste magtbalancen og mellemkrigstidens pacifisme, dels kunne samles om en international retsorden med militær magt bag retten.²⁸

Det forhold, at fremtrædende medlemmer af EV var villige til at tvinge visse stater med i en verdensstat ved brug af atomvåbenet, og at EV ikke ville tage fælles stilling til Atlantpagten med Dansk Fredsråd af frygt for at støde sine forskellige medlemsgrupper fra sig, vakte skuffelse og anstød hos de mere tradi-

Den 23. marts 1949 debatterede Rigsdagens repræsentanter Danmarks tilslutning til Atlantpagten. Resultatet blev, at Danmark tilsluttede sig den regionale forsvarsalliance mod Sovjetunionen. Udenfor på Christiansborg Slotsplads demonstrerede repræsentanter fra den liberale fredsbevægelse og kommunisterne side om side forgæves mod tilslutning til Atlantpagten. En 100-årig tradition for neutralitet var brudt. (Foto: Arbejdermuseet & ABA. Fotograf: Willy Hansen)

tionelle medlemmer af de liberale fredsforeninger.²⁹ De så Atlantpagten som en trussel mod FN. De frygtede, at Atlantpagten ville indebære en opdeling af verden i to permanente lejre, der ville ødelægge FN's funktionsmuligheder. Deres synspunkt var, at fremskridt for fred kun var mulig gennem FN, hvor staterne kunne tale sig til rette. EV ændrede status fra medlem til observatør i Dansk Fredsråd, efter EV hverken ville underskrive Dansk Fredsråds fælles protestadresse mod dansk medlemskab af Atlantpagten eller være medindbyder og deltager i rådets fælles demonstration mod militæralliancen den 23. marts 1949, og dens løse tilknytning til Dansk Fredsråd ophørte helt på et tidspunkt mellem 1951 og 1954.³⁰

EV var særdeles kritisk overfor FN og stormagternes veboret i sikkerhedsrådet i slutningen af 1940'erne, og adskilte sig her fra den li-

berale fredsbevægelse. Med de stærkt forøgede spændinger mellem øst og vest mente EV, at FN havde "spillet fallit". Desuden agiterede EV kraftigt for tanken om et verdensparlament ved gennemførelsen af den såkaldte Usborneplan. Planen gik ud på, at der i 1950 skulle sammenkaldes en grundlovgivende forsamling, hvor hvert land ville få ét medlem pr. en mio. indbyggere, og vælge en verdensregering.³¹

Særligt EV's holdning til FN var afgørende for mulighederne for samarbejde med den gamle liberale fredsbevægelse.³² EV's kritik af FN og ønske om at danne en verdensregering deltes ikke af ledelserne i DF, KFF og AmK. På DF's årsmøde sommeren 1949 formulerede formanden, højesteretsdommer Jesper Simonsen, de synspunkter, som blev gældende for den liberale fredsbevægelses virke og holdning til EV i årene frem:

“Vi må fastholde, at arbejdet for at styrke den organisation vi allerede har fået ved oprettelsen af FN, er vigtig og påkrævet i en tid, hvor pessimismen er så udbredt, og hvor det er livsvigtigt at de tråde, der trods alt i FN er knyttet mellem øst og vest, ikke brister. En verdensregering nu, hvis den overhovedet er mulig, ville kun blive en verdensregering for halvdelen af verden, for den vestlige, FN ville blive slået i stykker, og kløften mellem øst og vest sandsynligvis blive uoverstigelig. En sådan løsning ville efter vor opfattelse uundgåeligt før eller senere føre til den verdenskatastrofe, som vi alle er enige om at søge at undgå. Uden at tabe idealet af syne arbejder vi derfor på det givne grundlag, idet vi mener, at arbejdet for gennemførelsen og virkeliggørelsen af FNs principper vil bringe os nærmere mod oprettelsen af Verdens Forenede Stater end et arbejde, der vil springe de led i udviklingen over.”³³

Usborneplanen forliste i begyndelsen af 1950erne. EV begyndte derefter at arbejde for en verdensregering på grundlag af FN, idet man ville udnytte FN-pagtens bestemmelse om revision efter 10 år til at presse på for gennemførelsen af bevægelsens målsætning. Disse bestræbelser slog imidlertid også fejl, og den verdensføderalistiske bevægelse kom i stærk tilbagegang. EV havde omkring 1960 kun fem aktive lokalafdelinger tilbage.³⁴ Dermed havde den udspillet sin rolle i Danmark. EV eksisterede dog forsat som forening indtil oprettelsen af FN-forbundet, der blev dannet ved en sammenslutning af DF, EV og paraplyorganisationen Dansk Samråd for Forenede Nationer i 1970.

Fredens Tilhængere og forholdet til kommunisterne

FT udspang direkte af den voksende internationale spænding mellem øst og vest. FT trådte offentligt frem i Danmark i januar 1950, og tilsluttede sig den i april 1949 nedsatte Verdensfredskomiteé.³⁵ Der var en tæt forbindelse mellem FT og Danmarks Kommunistiske Parti (DKP). FT's stiftende komite var oprettet på

baggrund af en DKP-kongresbeslutning i maj 1949, der gjorde fredssagen til partiets nye enhedspolitik.³⁶ Desuden blev FT's manifest offentliggjort i det kommunistiske dagblad *Land og Folk*, og flere fremtrædende personer inden for FT var mere eller mindre direkte involveret i DKP via medlemskab eller tætte personlige kontakter til partiets øverste ledelse.³⁷ I offentligheden blev FT derfor fra begyndelsen betragtet som en suspekt og ensidig østvendt organisation, som man fra anden side søgte at ignorere.

Meget symbolsk kom repræsentanter fra den liberale fredbevægelse og kommunisterne til at stå side om side i demonstration mod Danmarks medlemskab af Atlantpagten på Christiansborg Slotsplads den 23. marts 1949. Dette vakte stor opsigt og medførte en række stærkt negative reaktioner i pressen. *Berlingske Tidende* skrev bl.a.: “Sorterede man det store flertal af passive tilskuere fra, blev der tilbage en lille kerne af fredsvener, der gik kommunisternes ærinde, og af kommunister, der gik Kominforms ærinde.” Desuden blev den liberale fredsbewægelses ledere i flere københavnske dagblade kaldt for naive, ansvarsløse og enfoldige.³⁸ Hos den liberale fredsbewægelse var den overvejende reaktion indadtil på disse beskyldninger, at dagbladene havde grebet en kærkommen anledning til at “slå fredsvenerne i hartkorn med kommunisterne”. I *Fredsbladet*, skrev DF's tidligere rejsesekretær, den senere højskoleforstander Arne Jørgensen følgende:

“Vi overlader fuldstændigt til vore læsere at afgøre, hvorvidt beskyldningerne for at gå kommunisternes ærinde er rigtige, idet vi samtidig vil henviser til, at fredsbewægelsens stilling til oprustning og militæralliancer har været klar lige siden Fredrik Bajer i slutningen af forrige århundrede startede dansk fredsbewægelse. Standpunktet har ikke ændret sig i takt med de politiske partiers paroler så lidt som af kommunisternes sidste såkaldte ‘fredsoffensiv’. Vore motiver kender enhver redelig bedømmer af vor bevægelse, og at de iøvrigt ligger milevidt fra de kommunistiske siger sig selv.”³⁹

Med den af Verdensfredskomiteen udsendte Stockholm-appel den 15. marts 1950 iværksatte FT imidlertid et omfattende forsøg på at nå ud til grupper uden for de vanlige tilhængerskarer gennem en stor underskriftsindsamling, der skulle manifestere den folkelige opinion mod atomvåbenet. Dette tiltag nødvendiggjorde en mere landsdækkende organisation.⁴⁰ Her udnyttede man DKP's eksisterende organisation og man søgte desuden kontakt med de liberale fredsforeningers veletablerede medlemsorganisationer på landsplan og på kredsniveau. FT's offensiv bragte de liberale fredsforeninger i et for dem ubehageligt dilemma, hvor de skulle tage stilling til, om de kunne, og hvordan de burde samarbejde med den kommunistiske fredsbevægelse.⁴¹

Stockholm-appellen rejste en heftig offentlig debat i de vestlige lande. Et af de centrale argumenter for skeptikere og modstandere var, at appellen var til fordel for Sovjetunionen, fordi USA havde den største fordel af atomvåbenet på daværende tidspunkt. Der blev indsamlet ca. 135-140.000 underskrifter i Danmark. *Berlingske Tidende* opfordrede i en modkampagne folk til at tilbagekalde deres afgivne underskrift, og EV's formand, P. Brandt-Rehberg tog offentligt afstand fra appellen, fordi han fandt den overflødig, og den var til fordel for Sovjetunionen. En udmelding, der affødte en større offentlig polemik mellem tilhængere af EV og FT i dagbladet *Politiken*.

De liberale fredsforeninger modtog Stockholm-appellen med blandede følelser. De følte sig presset fra hver side af FT og EV. Den stærke polarisering af synspunkterne forsimplede problemstillingerne og vanskeliggjorde deres forsøg på at placere sig i mæglerens rolle, der kunne bøje modsætningerne. Der var blandt de liberale fredsforeninger en følelse af, at den offentlige polemik ikke var til gavn for andre end de stridende parter selv. I *Fredsbladet* blev det lakonisk bemærket, at debattens vigtigste resultat "bliver både en forøget medlemstilgang til Een Verden og flere underskrifter på fredstillhængernes appel. Et resultat som ingen af parterne vel er utilfredse med."⁴²

I denne situation valgte KFF's formand, Else Zeuthen, at fritstillede sine medlemmer. Hun afviste dog, at organisationen som helhed kunne gå ind for appellen, da man fordømte "krigen i sin helhed og ikke blot de enkelte krigsvåben", og derfor ikke kunne gå med til Stockholm-appellens ensidige fordømmelse af atomvåbenet.⁴³

Den dominerende og umiddelbare reaktion fra DF, KFF og AmK på den kommunistiske fredsbevægelses forsøg på kontakt var mistro og skepsis. Det var åbenlyst, at ethvert samarbejde med FT indebar en reel risiko for at blive spændt for en vogn, som man vanskeligt kunne styre, og som man ikke kunne overskue konsekvenserne af.⁴⁴ Den generelle opfattelse var derfor, at den liberale fredsbevægelse skulle holde sig fri af de verserende modsætninger mellem øst og vest både indenrigs- og udenrigspolitisk. Det var imidlertid også rodfæstet, at "virkelig fredsvilje" havde "noget at gøre med viljen til at indgå kompromis, ligegyldigt hvor stærkt man end føler, at ens egne synspunkter er de sande og rigtige."⁴⁵ I *Pacifisten* konstaterede DF og AmK-medlemmet, den radikale og det senere medlem af SF, Thomas Christensen:

"når kommunisterne i dag så gerne vil i lag med os og lægger deres propaganda så nær op ad vores som muligt, så skal vi hele tiden være klare over, at det ikke er fordi, de er vore meningsfæller, men det er fordi, at det er den taktik, som man i øjeblikket finder formålstjenlig [...] Dermed være ikke sagt, at jeg ikke tror på fredsviljen hos mange af de folk, som deltog i verdensfredskongressen i Paris og som siden har søgt at skabe 'fredsgrupper' i de forskellige lande og byer. Jeg er overbevist om, at der ligger et ærligt håb om at arbejde for freden bag ved dette arbejde [...] men vi skal gøre os klart, at de ser dette fredsarbejde som et arbejde for kommunismen."⁴⁶

Christensen påpegede desuden det betænkkelige i, at hvis de liberale fredsforeninger i den offentlige opinion først blev associeret med kommunisterne, ville de miste muligheden for

FÆLLESERKLÆRINGEN.

I anledning af den kommende kongres i Sheffield d. 13-19. november, arrangeret af FREDENS TILHÆNGERES internationale komite, har der været afholdt en række samtaler mellem forskellige personer med tilknytning til eller interesse i internationalt fredsarbejde. På grundlag af disse samtaler er vi undertegnede enedes om følgende punkter, der kan danne grundlag for et skandinavisk fredsinitiativ i fremtiden, og opfordrer til, at dette må blive taget op til drøftelse på Sheffieldkongressen.

Da fredsbevægelserne i deres forskellige former ikke hidtil har været i stand til at hindre det stigende politiske modsætningsforhold imellem landene, ønsker vi at forsøge at opbygge et fælles fredsarbejde fra grunden.

Vi vender os mod alle aggressive elementer i Øst og Vest og appellerer til alle inden for hvert land, der vil mødes i modmenneskelig forpligtelse tværs over grænserne.

Ingen må derfor udelukkes fra et sådant fredsarbejde på grund af race og politisk eller religiøs anskuelse eller tilhørsforhold.

Vi ønsker, at De forenede Nationers funktion som mellemfolkelig mægler udvides og styrkes, og opfordrer medlemslandene til at undgå de hidtidige former for misbrug af de muligheder, som såvel veto som majoritet giver.

Vi tilslutter os professor Niels Bohrs appel om åbenhed i internationalt samvirke.

Vi tager afstand fra krige som middel til at løse konflikter mellem folkeslag eller befolkningsgrupper. Fredsarbejdet må have det mål, at de forskellige religiøse, politiske og økonomiske systemer kan leve i fredeligt indbyrdes samarbejde og kærpestrid.

Vi ønsker forbud mod fremstilling og anvendelse af atomvåben, bakterievåben og andre massedryddelsesvåben og fuldkommen international kontrol med forbudets overholdelse, begrænsning og andre våben til et minimum, ligeledes under fuld international kontrol.

Dette fredsarbejde må tage afstand fra enhver trusel mod freden, hvadenten den kommer fra Øst eller Vest, ligesom henvendelser i spørgsmål, der berører magternes kollektive ansvar for freden i lige grad skal rettes imod regeringer og statsmænd i Øst og Vest.

Som øjeblikkelige arbejdsopgaver foreslår vi nedsat følgende internationale udvalg bestående af repræsentanter for modsatte anskuelser:

- 1) til forberedelse af en ny kongres på bredest mulig basis.
- 2) til at forberede udgivelsen af en upartisk international avis på hovedsprogene.
- 3) til fremme af international personlig og kulturel udveksling mellem alle lande.
- 4) til at undersøge og påtale, med udgangspunkt i FN's erklæring om menneskerettighederne, politisk, racemæssig og religiøs forfølgelse.

at komme på talefod med nogen uden for kommunisternes rækker, og derved selv blive politisk isolerede. Derfor afviste han et samarbejde med FT, og tilføjede:

“Man kan sige, det er forrykt, og det er det også – men sådan ligger landet.

På den anden side mener jeg ikke vi skal afbryde enhver forbindelse [...] Jeg mener, vi skal holde os à jour med alle andre former for fredsarbejde, fordi der er folk imellem, som redeligt har verdensfreden for øje, og fordi vi nu engang aldrig får opbygget en verdensfred før også kommunisterne er med i den.”⁴⁷

Dette dilemma kom til at følge den liberale fredsbevægelse under den Kolde Krig. For det

var centralt tankegods for bevægelsen, at en varig fred kun kunne opnås ved dialog, forståelse og kompromis mellem en konflikts parter, og her var kommunisterne en part. Det kunne nemt opfattes som hyklerisk, hvis man ikke ville tage dialogen af politiske grunde.

Verdensfredskongressen 1950 og de Fog-Appelske samarbejdsbestræbelser

På FT's første landsmøde i juni 1950 overtog professor Mogens Fog formandsposten fra den midlertidige formand, arkitekten Edvard Heiberg. Fog var en af DKP's topfolk, og han var kendt for sin indsats under Anden Ver-

Endvidere foreslår vi, at de samarbejdende sammenslutninger, kirker og personer vælger kontaktskudvalg i hvert land.

Vi anser dette program for så vigtigt og særligt nødvendigt, at vi vil søge at give det endnu større vægt ved at henvende os til tilsvarende kredse i Sverige og Norge, således at disse anskuelser kan repræsenteres på en fælles skandinavisk basis.

--- ooo ---

Erklæringen er foreløbig tiltrådt af følgende:

Cand.mag. Elin Appel (Ben Verden)
 Cand.mag. Erik Appel
 Fru Fanny Arnskov (Kvindernes intern. Liga)
 Forfatteren John Borger (Ben Verden)
 H. G. Bremner (Fredsvonnernes H. hjælpearb.)
 Kontorchef Ester Erich
 Billedhugger Adam Fischer
 Redaktør Kate Florin (Frit Danmark)
 Professor Hogens Fog (Fredens Tilhængere)
 Rektor Carl Gad
 Dr. phil. Helmut Gottschalk (Ben Verden)
 Valgmanighedspræsident Uffe Hansen
 Formand Svend Hagnard (Aldrig mere Krig)
 Stud.mag. Svend-Jørgen Høstoft (Ben Verden)
 Dr. phil. Beins Holter
 Fru Ellen Herup
 Dr. phil. Høegbart Jonassen (Fredsvonnernes hjælpearbejde)
 Professor Linderstrøm Lang
 Dr. med Ma. Margrethe Lomholt
 Stud.mag. Ib Mogenssen
 Formand Johannes Myrup
 Mag.scient. Ejner P. Petersen
 Professor Brandt Reheberg (Formand for Ben Verden)
 S. Knospiller Ebba Rode (Ben Verden)
 Redaktør Walter Schwartz
 Professor N. Sørensen
 Forfatteren Knud Sønderby
 Professor Stig Veibel
 Mag.art. Elise Zenton (Kvindernes intern. Liga)

Den Fog-Appelske erklæring skulle have været grundlaget for et fælles mandat for den danske delegation til Verdensfredskongressen, der i stedet for Sheffield blev afholdt i Warszawa den 16.-23. november 1950. Opbakningen til erklæringen smuldrede, men den er et vigtigt dokument, der viser centrale programpunkter for både den liberale og den kommunistiske fredsbevægelse. Ikke mindst ønsket om at give øst og vest et kollektivt ansvar for fredens bevarelse samt troen på muligheden for neutralitet og fredelig sameksistens mellem de ideologiske blokke. (ABA, Fredens Tilhængeres arkiv, kasse 1)

denskrig i Frihedsrådet. Han var på dette tidspunkt også medlem af Folketinget for DKP (indtil september 1950), og han var yderligere kendt som åbenhedens og samarbejdsmand.⁴⁸ Fog ønskede at bryde kommunisternes politiske isolation gennem dialog og samarbejde med sine politiske venner og modstandere. Det var hans holdning, at FT måtte overbevise de andre fredsorganisationer om sin oprigtige fredsvilje.⁴⁹ Fog så selvfølgelig også en mulighed for gennem fredssagen at fremme sine kommunistiske synspunkter. Den oprigtige vilje bag FT's og Fogs ønske om kontakt med de andre fredskræfter må imidlertid ikke betvivles. Krigstruslen var aldeles nærværende for mange mennesker omkring

1950, og der var en udbredt følelse af, at man hver især måtte sætte sine ideologiske modsætninger til side for at forhindre en væbnet konfrontation.

FT tog i slutningen af oktober 1950 kontakt til EV, der var den fredsorganisation, som havde størst berøringsangst og mistro over for kommunisterne for at få den til at deltage på en forestående verdensfredskongres. Han anmodede EV's ledelse om at udforme et grundlag for et mandat, som også kunne accepteres af FT's ledelse.⁵⁰ På et møde den 4. november 1950 inddrog EV de gamle liberale fredsforeninger via Dansk Fredsråd for at få tilslutning til det udarbejdede grundlag. Det første udkast blev dog forkastet til fordel for et nyt forslag

fra medlem af EV og tidligere folketingsmedlem for Venstre, Elin Appel. Den følgende dag blev udarbejdet en ny erklæring. Denne nye erklæring blev fremlagt af Mogens Fog og Elin Appel på et fælles møde mellem EV og FT på Borup Højskole den 6. november 1950 og skulle have været grundlaget for et fælles mandat for den danske delegation til Verdensfredskongressen.⁵¹ Opbakningen til en fælles delegation til Verdensfredskongressen smuldrede imidlertid. Da *Land og Folk* offentliggjorde erklæringen den 11. november 1950, besluttede Brandt-Rehberg at trække sin underskrift og EV's støtte til en bredt sammensat delegation tilbage.⁵² Ifølge EV, var organisationerne i Dansk Fredsråd allerede den 4. november blevet enige om, at man ikke ønskede at sende delegerede til kongressen. Man ønskede kun at deltage som privatpersoner og observatører.⁵³ Den liberale fredsbevægelse valgte således igen at holde en lav profil i denne situation.

I dagene fra den 16.-23. november 1950 mødtes godt 2000 delegerede fra hele verden til verdensfredskongres i Warszawa i Polen, heriblandt ca. 17-20 danske delegerede, hvoraf halvdelen var ikke-kommunister. Kongressens vigtigste resultat var dannelsen af den internationale organisation, Verdensfredsrådet. Fra december 1950 afløste det nye råd den løse organiserede Verdensfredskomite.⁵⁴

I Dansk Fredsråd drøftede den liberale fredsbevægelse mulighederne for samarbejde med FT efter Verdensfredskongressen på et møde den 14. januar 1951.⁵⁵ For Elin Appel var hovederfaringen fra kongressen, "at begge grupper [i øst og vest] føler, reagerer og tænker ens." Hun mente derfor, at fredsarbejdet skulle bestå i at få grupperne til at mødes og finde frem til en fælles forståelse. Hendes konklusion var, at det var "muligt i vest at samarbejde med FT, trods forskellen", og at det ville være "rigtigst at få FT ind i Fredsrådet", selv om man måske ville miste medlemmer. Dansk Fredsråds medlemsorganisationer var dog kun enige om, at FT ikke kunne optages med det samme, men at man grundigt ville overveje, om der kunne tages nogle af de

skridt, som var blevet foreslået i den Fog-Appelske erklæring.⁵⁶

I referatet fra mødet fremgår det tydeligt, at særligt AmK's repræsentanter, talte for at gå ind i et samarbejde med FT på grundlag af den Fog-Appelske erklæring. De var enige i det appelske synspunkt, at det var fredsbevægelsens opgave at forsone modsætninger og være brobyggende mellem øst-vest-konfliktens parter. Endvidere mente Dansk Fredsråds formand og AmK's tidligere formand, valgmenighedspræsten Uffe Hansen, at det var den liberale fredsbevægelses pligt at gå med i et samarbejde med FT ud fra et kristent og humanistisk synspunkt. Heroverfor var særligt DF's repræsentanter imod ethvert samarbejde med FT. DF's formand Jesper Simonsen afviste det blankt. Han ville ikke "lade sig bruge til skade for det, han arbejder for", og han ville ikke have, at DF blev omtalt som "betalte agenter" ved henvendelser til regering og rigsdag. Endvidere udtalte DF's bestyrelsesmedlem, præsten Sparring-Petersen: "I kontakten med FT, ved man ikke, hvem der taler, hvem der har bundet mandat. Vi, der har oplevet nazismen, oplevet kommunismen, vi ved, der er noget, der hedder kommunistisk infiltration. De, der går med i dette arbejde, må være klare over, at fredsarbejde ophører."⁵⁷ DF's ledelse var altså imod ethvert samarbejde med FT på grund af frygt for at ødelægge egen organisations renommé i forhold til de politiske beslutningstagere og af frygt for kommunistisk infiltration.

Efter mødet i Dansk Fredsråd offentliggjorde DF og KFF hurtigt deres officielle respons. DF udsendte følgende erklæring i en rundskrivelse til foreningens kredsformænd den 15. januar 1951:

"Fra forskellige sider har hovedbestyrelsen fået forespørgsel om, hvorvidt vore kredse bør træde i samarbejde med 'FT'. I den anledning udtaler hovedbestyrelsen følgende: Vor forening er en fri folkelig forening med sit særlige program, uafhængig af politiske retninger og tilsluttet en international organisation, der gennem sin upartiske mæglende indsats søger at udligne mod-

sætningerne mellem de stridende interesser i verdenspolitikken og samtidig arbejder for at styrke og udvikle FN. Det er derfor hovedbestyrelsens opfattelse, at kredsene bør samle sig om vore egne opgaver og forholde sig afventende over for den ny bevægelse.”⁵⁸

I februar nummeret af *Fred og Frihed* gav KFF en tilsvarende meddelelse om, at ledelsen havde besluttet “at stille kredsene frit med hensyn til at holde møder og studiekredse” sammen med FT og Kvindernes Demokratiske Verdensforbund. Man frarådede dog “at gå ind i de af Elin Appel foreslåede samarbejdskomiteer.”⁵⁹

I et kommuniké fra AmK’s internationale moderorganisation War Resisters’ International, som blev offentliggjort i *Pacifistens* martsnummer, var der udtrykt stærk skepsis over for kommunisterne og deres hensigter.⁶⁰ Formand Svend Haugaard kunne dog meddele efter en indgående drøftelse, at AmK’s hovedbestyrelse var nået frem til, at AmK ikke havde “råd til blankt at afvise kontaktmuligheder i et øst-vest fredsarbejde”, og at ledelsen var “positiv” over for de bestræbelser, der blev udfoldet bl.a. fra Elin Appels side, og for “at støtte bestræbelser for at gennemføre redelig oplysning som modvægt mod avisernes ensidighed.”⁶¹

En mulig forklaring på AmK’s ledelses mere åbne indstilling over for et samarbejde med FT end DF’s og KFF’s ledelser er dens personlige netværk. Bl.a. var AmK’s næstformand og Mellemfolkeligt Samvirkes formand, Hagbard Jonassen tæt involveret i den proces, der førte til udformningen af den Fog-Appelske erklæring, og han havde sikret sig sin bestyrelsens opbakning til dette forhandlingsgrundlag før Verdensfredskongressen.⁶²

En anden forklaring er, at AmK sandsynligvis, som organisation, kunne drage større fordele af et sådant samarbejde end de store fredsorganisationer, som DF og KFF, der havde mere at miste politisk, økonomisk og medlemsmæssigt ved at indgå i et samarbejde med den kommunistiske fredsbevægelse. Denne forklaring støttes af et argument, som en af

KFF’s repræsentanter anvendte på Dansk Fredsråds møde den 14. januar 1951. Hun nævnte her, at KFF var blevet betænkelig ved at gå ind i et samarbejde med FT’s fynske komité, fordi den kun bestod af fire medlemmer. “De 4 kunne ikke miste noget, havde ingen bag sig, det har vi.”⁶³

En tredje forklaring er mere ideologisk, idet det ikke var fremmed for AmK at protestere og gå imod en massiv og negativ stemt offentlig opinion. Flere af AmK’s medlemmer var, som militærnægtere og principielle ikke-volds tilhængere, mere vant med at “lide” for deres synspunkter. Dette betyder dog langt fra, at alle AmK’s medlemmer var enige om at indgå i et samarbejde med FT. Af de fire indbudte hovedtalere på AmK’s årsmøde i 1951 var kun én positiv over for et samarbejde med FT, mens de andre tre var afvisende. Meningerne var stærkt forskellige omkring spørgsmålet. Eksempelvis definerede den ene hovedtaler, H.P. Hansen, AmK’s arbejde i fuldstændig modsætning til kommunismen og fastslog, at han ville melde sig ud, hvis AmK samarbejdede med FT. Hvorimod Odensekredsens formand, lærer Halvor Egekvist Sørensen, kort og godt konstaterede: “Vi samarbejder med FT i Odense og føler, at vi bør fortsætte dette arbejde.”⁶⁴ Kontaktbestræbelserne kunne derfor kun forsætte på et mere uformaliseret plan.

Fortsatte kontaktbestræbelser og voksende modsætninger 1951-1954

Den Fog-Appelske hovedmålsætning var at finde et fælles grundlag, som kunne bringe øst og vest på talefod. Ifølge Appel skulle den “nye” fredsbevægelses rolle være mæglerens og formidlerens mellem øst og vest. Mæglerens opgave var at mødes, tale og forstå begge parter.⁶⁵ Formålet var alene at forhindre en væbnet konfrontation. I sin umiddelbare ambition var målsætningen således kortsigtet og yderst beskeden. Der skulle i første omgang ske et “beroligelsesarbejde” og et brobygningsarbejde, der på længere sigt kunne bane

vejen for en såkaldt “fred ved forhandling” mellem øst og vest. Hverken FN, staternes regeringer eller diplomatiet havde, ifølge Appel, vist sig som velegnede midler til at løse konflikterne i verden.

“Jeg spørger mig selv, om det overhovedet har noget realitet at tro på, at en institution [FN], hvori megen magt koncentrerer, kan undgå at blive misbrugt af de mennesker, hvoraf den består. I al fald sidder jeg her i aften og mærker min vakkende tro på FN splintres i mit sind. Jeg ved ikke, hvor meget der reddes af stumperne. Jeg føler mig derimod styrket i min overbevisning om, at nu må folkene selv prøve udenom de regeringer, der ikke magter deres opgave. Den utryghed mod den traditionelle udenrigspolitik, som er groet stadig stærkere frem, er vel et tegn på, at stadigt flere mennesker begynder selv at føle et ansvar for krig og fred og derfor uroligt spørger sig selv, hvad de kan gøre.”⁶⁶ [Min understregning]

Midlet til at virkeliggøre denne målsætning var således en verdensomspændende “folkeopinion”, der skulle sikre støtte til de kræfter i øst og vest, som arbejdede for en fortsat dialog, brobygning og forsoning mellem konflikters parter.

Elin Appel og Mogens Fog fortsatte med at agitere for et samarbejde. Fog sikrede sig sin organisations opbakning med et mandat til at fortsætte bestræbelserne på FT's anden fredskongres i Danmark den 26. november 1950. I sin formandstale understregede Fog, at FT måtte søge samarbejde med enhver anden fredsbevægelse i Danmark og i resten af verden, fordi freden ikke kunne sikres uden “diskussion, forståelse og kompromis mellem mennesker og stater af forskellige ideologiske, politiske og sociale synspunkter”. Målet var ikke en stor fællesorganisation i Danmark, men et begrænset samarbejde om nogle konkrete punkter, som man kunne enes om. Han udtalte: “Hver af parterne i et sådant samarbejde må have frie hænder til udover det, man enes om, at arbejde for sine egne mål på sin egen måde”, og bemærkede: “Jeg tror ikke på

Både Elin Appel (1913-1980) og hendes far Erik Appel (1880-1963) var folketingsmedlemmer for partiet Venstre i de så afgørende år for dansk udenrigspolitik lige efter Anden Verdenskrig. Begge var knyttet til den grundtvigianske højskolebevægelse og engagerede sig i kvinde- og fredsbevægelsen. Elin Appel virkede som højskolelærer, da hun i 1945 som 32-årig blev valgt i Aarhus Amtskreds. Hendes liv tog en personlig drejning, da hun i 1949 under stor mediebevågenhed blev skilt fra sin mand højskoleforstander Erik Dahlerup. Hun måtte i 1950 forlade Venstre og Folketinget og engagerede sig i årene derefter stærkt i både freds- og kvindebevægelsens arbejde. Døtrene Pil (f. 1939), Ulla (f. 1942) og Drude Dahlerup (f. 1945) fortsatte på forskellig vis familiens samfundengagement og satte hver sit præg på bl.a. kvindebevægelsen i 1970'erne. Billedet er fra december 1950. (Foto: Arbejdermuseet & ABA)

og tilsigter ikke at sammensmelte alle initiativer for freden til en stor fællesorganisation. Jeg tror, at det i hvert fald under vore breddegrader ikke alene er en umulighed, men også ville være en hemsko på alle parter.”⁶⁷

Fogs udtalelse var et realistisk bestik af samarbejdsmulighederne mellem fredsbevæ-

gelse i Danmark. Der var kræfter inden for den liberale fredsbevægelse som absolut ikke ville acceptere et organiseret samarbejde med den kommunistiske fredsbevægelse af ideologiske og politisk-strategiske grunde. Desuden var Fogs og Appels kritiske holdning til FN en central politisk knast. Både DF og KFF anså FN for det eneste middel, der i sidste ende kunne sikre og opretholde en international retsorden. Den var et forum, hvor verdens stridende parter kunne mødes og tale sig til rette på "en sådan måde, at hele verdensamfundet kan øve indflydelse." I offentligheden forsvarede de FN over for EV's angreb i slutningen af 1940'erne og forsatte nu denne linje i forbindelse med Korea-krigen.⁶⁸

Ifølge KFF's formand, den radikale Else Zeuthen, var en af de vigtigste og vanskeligste opgaver, som man stod overfor, at skabe "en virkelig international samarbejdsorganisation". I en direkte respons på Appels tanker understregede hun, at hendes opfattelse var, at al fredsarbejde burde baseres på at forbedre FN. "En international samarbejdsorganisation må vi have, hvis ikke alt skal blive kaos. Vi kan [...] ikke sætte noget bedre i stedet for FN, således som forholdene er i verden i dag."⁶⁹ Det var således holdningen, at FN var den eneste politiske realitet, der kunne bygges på. Derfor var det fredsbevægelsens opgave at tale mod enhver form for magtpolitik – defineret som ethvert brud på principper bag FN-chartret og FN's verdenserklæring om menneskerettighederne. Hverken DF's eller KFF's ledelse så en modsætning mellem et virke for fred og et virke for FN. De fleste medlemmer af KFF var, ifølge Zeuthen, positivt stemt for, at "FN fik magtmidler til rådighed", fordi fremtiden krævede "fuldstændig international solidaritet mod de grupper, der bruger vold".⁷⁰

Ikke alle medlemmer af den liberale fredsbevægelse var enige i denne opfattelse. Et DF-medlem kritiserede i 1952 foreningen for at være for rummelig. Han ønskede, at DF skulle agitere "for fred ved forhandling med modparten uden magttrusler bagved."⁷¹ Et andet medlem var i tvivl, om han stadig var medlem af en fredsforening, når DF kaldte sig

Forening for Forenede Nationer, og FN var i krig i Korea. Ifølge dette medlem havde Foreningen ikke gjort nok siden Dansk Fredsråds demonstration mod Atlantpagten i 1949, og hverken protesteret imod oprustningen og forlængelsen af den militære tjenestetid.⁷² I AmK bemærkede man også denne udvikling. I *Pacifisten* slog Knud Engel til lyd for et samarbejde med FT på følgende vis:

"Som bekendt har vi samarbejde med andre fredsforeninger, et udmærket samarbejde, som naturligvis bør fortsættes. Men blandt disse foreningers medlemmer findes som bekendt tilhængere af Atlantpagten og den deraf følgende kæmpeoprustning. Og vi har en fredsforening, som ikke alene gør sig til et med FN og det meste af, hvad der i FN's navn foregår i Korea, men endog nægter medlemmer med et andet syn på tingene, at komme til orde i foreningens blad. Hvorfor skulle vi da ikke lige så godt kunne have samarbejde med FT?"⁷³

Et samarbejde med FT var "en enestående chance for at komme i kontakt med og få forhandlinger i gang med repræsentanter for de østeuropæiske lande", og ifølge Engel, kunne man med udgangspunkt i Verdensfredskongressens erklæring finde mange punkter, som både den liberale og den kommunistiske fredsbevægelse var enige om. Hvor man var uenig, mente Engel, at man skulle forsøge at gøre sine synspunkter gældende ved at gå i dialog med den kommunistiske fredsbevægelse i stedet for at stille sig afvisende. Endelig mente han, at man alene burde handle efter sin samvittighed. Han var selv nået til det standpunkt, at de liberale fredsvenner måtte eje deres meningers mod og gå imod den altdominerende mistro og frygt ved at vise sin fredsvilje og lade sig inddrage i en politisk proces med den kommunistiske fredsbevægelse.

Kontakten mellem den liberale og den kommunistiske fredsbevægelse fortsatte derfor på grundlag af den Fog-Appelske erklæring. Mellempolkeligt Samvirke blev gjort til kontor for dette arbejde.⁷⁴ Der blev også dannet forskellige lokale udvalg i Århus og en-

kelte andre byer. Endelig søgte man at finde en nordisk platform.⁷⁵ På en Nordisk Fredskongres i Stockholm i begyndelsen af 1952, der var arrangeret af den kommunistiske fredsbevægelse, blev Dansk Fredsråds formand Uffe Hansen valgt til at rejse til FN i Paris, som kongressens repræsentant.⁷⁶ Dette fik konsekvenser for hans position i Dansk Fredsråd, hvor han på et møde den 1. februar 1952 blev tvunget til at trække sig som formand. Årsagen var, ifølge AmK's næstformand Hagbard Jonassen, at DF og KFF mente, at Uffe Hansens position var blevet misbrugt på kongressen.⁷⁷

Dansk Fredsråds formandsskifte 1952

Et ledende medlem af KFF's Københavnssektion Edith Fribert kritiserede i *Fred og Frihed*, sin ledelses beslutning om at tvinge Uffe Hansen til at trække sig som formand for Dansk Fredsråd og den afvisende holdning til samarbejde med kommunisterne:

“Jeg synes, det er ulogisk at forlange samarbejde udenrigspolitisk, f.eks. i FN, og så ikke at kunne være på talefod indenlands med kommunisterne, altså på tværs af partiskel [...] Det er en gammel sandhed, at man bedre opnår forståelse ved at tale med folk end ved at tale om folk. Og da vi har oplevet positive resultater i det studiekreds-samarbejde, vi har herinde med KDV, så tror jeg, at denne sandhed er psykologisk rigtig. Og derfor forstår jeg Uffe Hansens bevæggrunde og påskønner hans formidlende arbejde, der heldigvis ikke bliver mindre værdifuldt, fordi han ikke er formand. At få den gamle fredsbevægelses synspunkter ud i så vide kredse som muligt kan vi dog vist alle se værdien af.”⁷⁸

KFF's formand, Else Zeuthen forsvarede imidlertid beslutningen med at:

“ligaen såvel som de andre til fredsrådet sluttede foreninger ikke har noget imod ved møder og studiekredse at optage en meningensudveksling med FT og KDV, men at ingen af dem har ønsket at indgå i et politisk samarbejde med dem.

Det er derfor, man har fundet det naturligt, at fredsrådets formand indtog den samme stilling.”⁷⁹

Også AmK var splittet. *Pacifistens* redaktør Otto Mathiasen var højst utilfreds med Uffe Hansens afgang som formand.⁸⁰ Hagbard Jonassen forsvarede sig dog med, at han havde støttet valget af den nye kandidat, DF-bestyrelsesmedlemmet Valdemar Sørensen, dels fordi det stod klart, at Uffe Hansen ikke kunne blive genvalgt, dels fordi han ikke var villig til at tage en strid om “et så uvæsentligt punkt som hvem der skal være formand”. Han redegjorde videre for sin stillingtagen:

“Jeg gav udtryk for min opfattelse, som er følgende: WRI og AmK har udtalt som deres opfattelse, at det er af værdi at holde kontakt med FT, men at man ikke ønsker et organiseret samarbejde. Dansk Fredsråd har klart tilkendegivet, at man ikke ønsker et samarbejde med FT, når Uffe Hansens deltagelse i deres arbejde giver anledning til stadig omtale af Fredsrådet, fordi han er formand, vil det være bedst for begge parter, at Uffe Hansen ikke er formand. Han selv står friere og muligheden for at Fredsrådets navn indblandes i ting rådet ikke har noget at gøre med formindskes, kort sagt vil det give klarere linier.”⁸¹

Ifølge Hansen var det den liberale fredsbevægelses pligt at forsøge at tage den kommunistiske fredsbevægelse alvorligt.⁸² Hansens argumenter var for det første, at FT havde lettere ved at tiltrække nye medlemmer og var blevet udvidet med en del ikke-kommunistiske medlemmer siden dens stiftelse.⁸³ For det andet faldt FT's resolutioner ikke længere sammen med Sovjets politik, men lagde sig tæt på de liberale fredsforeningers synspunkter. For det tredje afviste Hansen enhver tanke om kommunistisk infiltration:

“Mistilliden til kommunisterne er overført på FT, så man ængstes for ‘infiltration’, at vi gennem den nye fredsorganisation skal komme i kommunisternes garn og blive redskaber for en politik, der i virkeligheden ikke har freden til mål.

Det forekommer mig at tyde på en unødvendig mindreværdsfølelse, når man af den grund nægter at have med FT at gøre. Vi er jo en del voksne og trænede debatører i alle fredsforeningerne, vi er også vant til en ret hensynsløs behandling fra modstanderes side, og vi skulle vel nok kunne stå for et eventuelt infiltrationsforsøg. Og hvis vi mistænker de andre for uheldige hensigter, må det vel være vor pligt at afsløre dem, hvad vi kun har mulighed for, hvis vi kommer i nærmere samarbejde med dem.”⁸⁴

Hansen syntes ikke, at fredsbevægelserne havde råd til at bekæmpe hinanden eller “blot stå nølende overfor et samarbejde, så langt vor enighed rækker”. Han fandt, at det ville være af betydning, hvis der midt imellem de to stormagter, Sovjet og USA, kunne stå to folkegrupper, der kunne finde frem til en fælles formulering af fredskravet:

“Lige så lidt som vi kan vente at gøre indtryk på Rusland ved en vestorienteret fredsappel, lige så lidt kan FT vente at gøre indtryk på vestmagterne ved en østorienteret appel. Men et fælles fredskrav må have mulighed for at blive hørt af begge parter og derved blive en effektiv fredsfaktor.

Står fredsforeningerne i to skarpt adskilte lejre, kan der ikke blive nogen styrke i vort krav til de store om at blive enige; men kan vi selv overvinde vor lyst til at være bedrevindende, de sande fredsvener i modsætning til de andre, vor lyst til at være toneangivende, og gå ind i realitetsforhandlinger på lige fod med hverandre, da har fredsvenerne i dag en mulighed, som ikke bør forpasses.”⁸⁵

Hansen var en af hovedtalerne på den første fynske fredskonference i 1952, og denne konference var sandsynligvis begyndelsen til den bredere samling Dansk Fredskonference, som blev etableret i Odense i 1954.⁸⁶ Hansens argumenter og forestillinger om fredsbevægelsens rolle under Den Kolde Krig viser de motiver, der engagerede liberale fredskræfter i initiativet Dansk Fredskonference og i et samarbejde med kommunisterne.

Dansk Fredskonferences etablering 1954

I februar 1954 udsendte et arbejdsudvalg med formand, lærerinden Andrea Hedegaard (radikal og tidligere formand for Dansk Kvinde-samfund) i spidsen, en indbydelse til et møde for alle fredsvener, som blev afholdt i Odense den 29.-30. maj 1954. Med over 700 deltagere og 3000 navngivne anbefalere blev mødet den største succes for det Fog-Appelske kontaktsarbejde.⁸⁷

Formålet med konferencen var at vise “en stærk offentlig mening, der afviser krig og oprustning som middel til at løse mellemfolkelige konflikter”. Den skulle støtte “de politikere og statsmænd, som herhjemme og ude i verden søger forhandlingstanken virkeliggjort.” På konferencen drøftede man “Danmarks og Nordens stilling og mulighed for at yde positive bidrag til at sikre freden,” herunder bl.a. planerne om Tysklands genoprustning, oprettelsen af en Europahær, om flybaser og stationering af fremmede tropper i Danmark. På mødet besluttede man at nedsætte et tværpolitisk arbejdsudvalg på 70 medlemmer, hvor officielle/uofficielle medlemmer fra en række organisationer og partier var repræsenteret.⁸⁸ Desuden blev der afsendt en resolution til offentligheden og en til regering og rigsdag. Endelig stiftede man Dansk Fredskonference og udsendte en resolution om dens formål og organisation.⁸⁹

Reaktionen i pressen var, ifølge *Pacifisten*'s redaktør Otto Mathiasen, præget af frygt for kommunistisk infiltration:

“Vi synes [...] de burde skamme sig, de pågældende blade, med Politiken i spidsen [...] at de ikke kan lade være at råbe ‘kommunisme’, hver gang fredsvener samles og giver udtryk for meninger, der ikke for tiden officielt er i kurs, men som ganske afgjort samler større og større kredse af befolkningen i protest og reaktion mod den efter vor mening fuldkomment hasarderede udenrigs- og militærpolitik, vort lands ‘ansvarlige’ ledere fører. Tror man da virkelig, at vi fredsvener er en sådan samling nulliteter og doggerhoveder, der ikke ved, hvad vi gør?”

Og skal vi endelig sige et par ord om de efter vor mening fuldkommende hasarderede beskyldninger for 'kommunisme', så lad det blive sagt her.

For det første: Vi er ikke i stand til at dissekere hjerter og hjerner hos mennesker, [...] men en nøgtern beregning siger os, at ikke 10 % af Odense-konferencens indbydere og deltagere var kommunister, og af hovedtalerne var der een – og han var nøjagtig så positiv som de andre.^[90]

For det andet: [...] Vi spørger: Hvilken logik er der i at råbe "kommunisme" efter en fredskonference, der har nøjagtig samme formål som den officielle politik i dette land.^[91] [...] Hvorledes vil man anse det for muligt at skabe afspænding og fred i verden uden forhandling, formidling, forståelse mellem nationerne øst-vest?"⁹²

AmK's landsorganisation gav Dansk Fredskonference sin fulde støtte, men hverken landsorganisation fra DF, KFF og EV var repræsenteret på mødet i Odense.⁹³

Over for utilfredse medlemmer forklarede KFF's ledelse sin manglende tilstedeværelse ved, at den havde truffet en principiel beslutning om, at KFF skulle undlade at indgå i nogen form for politisk samarbejde med konfliktparter, det være sig atlantpagttilhængere eller kommunister, så længe Den Kolde Krig bestod. Ledelsen frygtede at underminere sit eget renommé i offentligheden, hvis den samarbejdede med kommunisterne.⁹⁴ Samme frygt delte DF's ledelse, selv om den var klar over, at Dansk Fredskonference havde bred appel hos medlemmerne.⁹⁵ Sparring-Petersen udtalte: "Det, der foreligger, er jo i virkeligheden, at kommunisterne har fået kontakt med en del af vore medlemmer. Der ligger den fare heri, at vi tvinges længere til højre, end vi egentlig er."⁹⁶ For at konfrontere tilhængerne af "Odense-linjen" i egne rækker og for at redde landsorganisationens renommé blandt medlemmerne tog hovedbestyrelsen en åben konfrontation med egne modstandere på årsmødet i juli 1954. Meningsforskellene var tydelige. Ikke mindst bestred Uffe Hansen, at konferencen var et kommunistisk instrument:

"Jeg synes, at problemstillingen er blevet noget forenklet i dag; man kan ikke betragte Sovjets politik, 'FT' og Odensemødet som ensartede størrelser. Jeg er ikke kommunist, ej heller medlem af 'FT', men jeg mener ikke, at vi kan undstå os for at arbejde sammen med dem for vor fælles sag, fredens bevarelse."⁹⁷

Ifølge Hansen kunne DF sagtens have skrevet under på resolutionerne fra mødet i Odense. Han så det tværpolitiske fredsarbejde som en positiv bestræbelse for fred, der kunne føre til brobygning og afspænding i dansk og i international politik. Hansens indlæg på årsmødet kom til at danne udgangspunkt for den efterfølgende debat i *Fredsbladet*.

Her udtrykte den radikale Thomas Christensen (fra 1956 formand for Dansk Fredskonference) sin manglende forståelse af, at ethvert samarbejde med hjemlige kommunister skulle umuliggøres, "når der var ting man var enige med dem om". Han fandt, at der var en nøje overensstemmelse mellem hans aktiviteter i Dansk Fredskonference og i DF.⁹⁸ Også juristen, den radikale Aage Jeppesen⁹⁹ meldte sig blandt "de vaklende, for hvem sagen er et både/og." Det var blevet stadig sværere for ham "at finde noget afgørende ståsted". Væsentligt for Jeppesen var, at mødet i Odense havde været en økonomisk succes. Han fremhævede desuden, at det var lykkedes at opnå "kontakt med mennesker udenfor det temmelig begrænsede antal personer, vi kommer i forbindelse med". Ingen kunne, ifølge Jeppesen, vide om Sovjet udnyttede de danske kommunister.¹⁰⁰ Han mente dog, at de

"så vidt man kan dømme har den mest åbenbare gode vilje med hensyn til de punkter, hvor vi er på idebasis med dem, og som gennem Odensekonferencen har vist evnen til at drage folk fra kredse, vi aldrig har kunnet nå, ind i fredsbestræbelser, og som efter mit kendskab til vore folk kun kan påvirkes af dem i af os ønsket retning. Det gør mig ondt at nægte samarbejde med personer, med hvem vi har fælles mål. Samarbejdet binder jo ikke længere end vi vil. At det vækker anstød, skal man ikke tage i betragtning,

thi det er kun i kredse, med hvem vi alligevel aldrig får kontakt og for hvem vi er lige så fremmede i tankegang som kommunisterne er det.”¹⁰¹

I et modindlæg fastholdt DF's formand, Jesper Simonsen hovedbestyrelsens afvisning, og udtalte: “at enkelte udslag af samarbejdet måtte være uangribelige, beviser ikke, at samarbejdet som sådant også er det.” Endvidere afviste Simonsen, at samarbejdet ikke gik længere end man selv ville, idet han påpegede, at “de virkninger man har bidraget til at fremkalde, kan man i hvert fald ikke ophæve.” Endelig bestred Simonsen, at den kommunistiske og den liberale fredsbevægelse havde fælles mål.

“Vort mål er at sikre fred og samarbejde gennem virkeliggørelse af [FN-]chartrets og menneskerettighedserklæringens principper; sovjetstyrets handlinger har udadtil som indadtil afvejet herfra, og jeg har ikke set tegn på, at den frie verdens sovjettro kommunister har taget afstand fra dem. Kan man her tale om fælles mål?”¹⁰²

I debatten er det bemærkelsesværdigt, at Thomas Christensen og Aage Jeppesen lagde mere vægt på at samarbejdet virkede frugtbar og styrkende for begge bevægelser end på de principielle argumenter mod et samarbejde med FT. Debatten afslører desuden, at en række medlemmer havde en anden opfattelse end ledelsen af, hvad den liberale fredsbevægelses vigtigste opgave og mål var under Den Kolde Krig.

Kritikken af FN og dermed af fredsforeningernes politiske linje tog til i forbindelse med Korea-krigen. Den udtryktes klart på DF's årsmøde i 1954 af den tidligere formand for UF, læreren Magnus Mikkelsen, som udtalte: “Pacifismen, som tidligere har været vor forenings grundlæggende princip, glider vi længere og længere væk fra. Gennem FN udrydder vi ikke krigen, som det er pålagt os i vore vedtægters formålsparagraf.”¹⁰³ Mikkelsen hævdede, at DF ikke var frit stillet over for FN, som han anså for at være staternes or-

gan og ikke folkenes.¹⁰⁴ Hans dom var, at DF “fra at være en fredsforening [nu var] reduceret til at være en oplysningscentral for FN.” Selv om Mikkelsens udtalelser ikke stod uimodsagt, fremgår det alligevel, at en række medlemmer ikke længere følte, at deres synspunkter fik udtryk gennem DF. Disse kritikere ønskede, at fredsbevægelsen skulle støtte de Fog-Appelske kontaktbestræbelser. De ønskede desuden, at de liberale fredsforeninger skulle samarbejde med alle grupper, som delte dens mål om fred ved ret og ved forhandling. Især ønskede de at gå i dialog med den kommunistiske fredsbevægelse for at sikre brobygning og forsoning mellem øst og vest. Dette var efter deres mening det vigtigste middel til at undgå en ny verdenskrig med uoverskuelige følger. Uenigheden om den liberale fredsbevægelses politiske linje drejede sig derfor ikke kun om foreningens indstilling til den kommunistiske fredsbevægelse, men også om hvilke midler, der skulle prioriteres højest i den politisk højspændte situation under den Kolde Krig. Som det fremgår repræsenterede især DF og KFF en FN-linje, mens AmK især repræsenterede en brobygningslinje inden for den liberale fredsbevægelse. I takt med at konfrontationen mellem disse to linjer blev stadig skarpere mistede Dansk Fredsråd sin betydning som samarbejdsforum for de liberale fredsforeninger.¹⁰⁵

Vejene skilles omkring 1955

Det sidste møde i Dansk Fredsråd blev afholdt den 5. maj 1955. Her besluttede man, at organisationen skulle ophøre og erstattes af et løsere uformaliseret organ kaldet Fredsorganisationernes Fællesudvalg. Det var DF, som ønskede dette brud mellem de gamle liberale fredsforeninger. Ikke mindst under indtryk af Dansk Fredskonference og de efterfølgende meningsyttringer i *Fredsbladet*.¹⁰⁶ På Dansk Fredsråds møde i november 1954 fastslog DF's formand Jesper Simonsen, at det ikke var “af værdi at opretholde Fredsrådet i dets nuværende form”, da der var opstået klare principkonflikter mellem rådets medlemsfore-

ninger og kompetencestridigheder mellem rådets repræsentanter.¹⁰⁷

AmK meldte sig efterfølgende ud af paraplyorganisation Dansk Samråd for Forenede Nationer med den begrundelse, at man var blevet udelukket fra at deltage i en stort anlagt FN-konference den 7.-8. maj 1955 i København arrangeret af DF og EV.¹⁰⁸ Hermed svækkedes kontakten mellem de tre gamle liberale fredsforeninger yderligere. Den liberale fredsbevægelse splittedes således i to fra midten af 1950'erne. I de efterfølgende år gled de fra hinanden og blev knyttet til nye politiske miljøer. DF fokuserede alene på FN og indgik i 1970 i FN-forbundet, mens AmK knyttedes til et mere venstreorienteret politisk miljø via Kampagnen mod Atomvåben, som organisationen var med til at igangsætte.¹⁰⁹ Vejene skiltes.

Sammenfatning og perspektivering

Både Anden Verdenskrig og Den Kolde Krig medførte en svækkelse af det folkelige grundlag og en politisk marginalisering af den liberale fredsbevægelse i Danmark.¹¹⁰ Ud fra ovenstående fremstilling skal to centrale perspektiver fremhæves.

For det første førte Anden Verdenskrig og Den Kolde Krig til dannelsen af nye konkurrerende fredsforeninger. EV og FT repræsenterede (delvis) nye politiske gruppers deltagelse i den udenrigs- og sikkerhedspolitiske meningsdannelses- og beslutningsproces i Danmark. Fælles for disse gruppers engagement var deres afsæt i både Anden Verdenskrig og atomvåbenets katastrofale konsekvenser for menneskeheden i tilfældet af krig. De agiterede for fred ud fra anden overbevisning end de gamle liberale fredsforeninger. EV ønskede magt bag retten, staternes suverænitæt ophævet og ville ikke tage stilling for eller imod Atlantpagten. FT gav ensidigt USA skylden for Den Kolde Krigs opståen og forsvarede (i hvert fald i begyndelsen) Sovjets militære dispositioner på denne baggrund. I det polariserede politiske klima under Den

Kolde Krig kom de liberale fredsforeninger i høj grad til at stå i skyggen af disse nye organisationer, der lettere tiltrak nye medlemmer. EV engagerede en del af de gamle fredsforeningers medlemmer og FT satte fredsarbejdet i et suspekt lys i offentligheden. I mange situationer valgte fredsforeningerne derfor at holde lav profil. Min fremstilling giver et indblik i, hvordan den altdominerende mistro og ideologiske frygt for kommunistisk infiltration under den Kolde Krig virkede lammende på den liberale fredsbevægelses udfoldelsesmuligheder. Ud af denne tilstand og på grund af frykten for krig opstod der imidlertid en sær og skrøbelig alliance mellem liberale, socialistiske og kommunistiske grupperinger, som fik en mere blivende historisk betydning gennem dannelsen af SF og flere sociale og tværpolitiske bevægelser i 1960'erne. Der var efter min mening tale om en gensidig påvirkning og ikke om infiltration – hverken fra liberal, socialistisk eller kommunistisk side.

For det andet skete der en række forandringer i den liberale fredsbevægelses eksisterende relationer til den udenrigs- og sikkerhedspolitiske meningsdannelses- og beslutningsproces. Den rolle, som fredsbevægelsen spillede på det sikkerheds- og udenrigspolitiske område i mellemkrigstiden nationalt og internationalt, forsvandt efter Anden Verdenskrig og nye virkemuligheder måtte skabes for bevægelsen.

På det internationale plan anså den liberale fredsbevægelse FN's opretholdelse og udbygning som det eneste middel, der på lang sigt, kunne sikre en varig global fred. Man engagerede derfor sine ressourcer i en kamp for at understøtte og fremme FN nationalt og internationalt. Man ønskede desuden at få indflydelse på den politiske proces om FN's arbejde og på de fora, hvor organisationens videre udvikling blev diskuteret.

På det nationale plan var det danske folks forsvarsvilje sat i fokus fra politisk side efter Anden Verdenskrig og medlemskabet af Atlantpagten. Konsekvensen af denne forandring kan ses ved, at fredsbevægelsen forsøgte på at knytte sig tæt til FN, oplysningsarbej-

det herom og videreførelsen af Mellempolke- ligt Samvirke. Herigennem søgte man at bevare bevægelsens kontakter til de politiske partier, de centrale myndigheder eller andre interesseorganisationer af lignende karakter. Denne strategi lykkedes. Fredsforeningerne blev i løbet af 1960erne tilknyttet en række statslige udvalg (især DF og KFF), og hjælpen til udviklingslandene blev en institutionaliseret del af det danske statsapparat. Inden for den liberale fredsbevægelse syntes nogen grupper dog, at man betalte en for høj pris for denne form for indflydelse, og de kunne ikke længere se forbindelsen til bevægelsens traditionelle mellemfolkelige virke. Andre syntes, at man blev for passiv og burde forsøge mere – især i relation til danske udenrigs- og sikkerhedspolitik. Sidstnævnte gruppe mente, at man burde tage kommunisternes udfordring op og indgå i en politisk dialog med dem. Denne gruppe kom til at stå i opposition til især DF's og KFF's ledende kredse, der frygtede de politiske og sociale konsekvenser af et samarbejde med kommunisterne. De ønskede ikke, at deres organisationer skulle deltage i et sådant samarbejde. Konflikten om hvilke mål og midler, der skulle prioriteres under Den Kolde Krig førte til at den liberale fredsbevægelse i Danmark definitivt splittedes i to fra midten af 1950erne, hvoraf den ene del indgik i et løsere organiseret samarbejde med den kommunistiske fredsbevægelse og socialistiske grupperinger.

Samlet skete der en svækkelse og marginalisering af den liberale fredsbevægelse under den tidlige Kolde Krig. Bevægelsens krise åbnede dog samtidig bevægelsen for nye påvirkninger. Ikke mindst AmK kom til at spille en væsentlig rolle som baggrundsorganisation for 1960ernes græsrodsbevægelser og protestkultur gennem Kampagnen mod Atomvåben.

Noter

1. Artiklen er skrevet på baggrund af min specialeafhandling jf. Sune Pedersen: *Kampen for fred. Den*

liberale fredsbevægelse i Danmark 1919-1960. Københavns Universitet, 2000.

2. For mere generelle fremstillinger af den liberale fredsbevægelse jf. Peter Brock: *Twentieth Century Pacifism.* New York, 1970; Charles Chatfield, *The American Peace Movement. Ideals and Activism.* New York, 1992; Harvey Dyck (Red.): *The Pacifist Impulse in Historical Perspective.* Toronto, 1996; Geoffrey Ostergaard: *Resisting the Nation State: the Pacifist and Anarchist Traditions,* Leonard Tivey (Red.): *The Nation State: The formation of Modern Politics.* Oxford, 1981. I Danmark er der skrevet to generelle værker: Kurt R. Sørensen, *Fredssagen i Danmark 1882-1914.* Odense, 1981 og Peter K. Hansen: *Pacifister i krig.* Odense, 1990.

3. Til forskel fra KFF og AmK, som bevarede deres navne i hele det 20. århundrede, skiftede DF regelmæssigt navn. Disse var følgende (begyndelsesåret er angivet i parentes): Foreningen til Danmarks Neutralisering (1882), Dansk Fredsforening (1885) Dansk Freds- og Folkeforbundsforening (1925); Dansk Fredsforening. Forening for mellemfolkelig ret (1940); Dansk Fredsforening, Foreningen for Forenede Nationer (1947); Foreningen for Forenede Nationer – Dansk Fredsforening (1950); Foreningen for Forenede Nationer (1956); Den danske FN-forening (1961); FN-forbundet (1970).

4. De tre oprindelige moderorganisationer var for DF's vedkommende International Arbitration and Peace Association (1881), for KFF Women's International League for Peace and Freedom (1915) og for AmK War Resisters' International (1921). Alle disse internationale foreninger var anglo-amerikansk dominerede.

5. "Den borgerliga pacifismens företrädare, både inom akademiska kretsar och inom andra folklager, särskilt landsbefolkningen, voro över huvud taget liberaler." Göran von Bonsdorff, *Studier rörande den moderna liberalismen.* Helsingfors, 1954, s. 79; Jf. også Harold Laski, *The Rise of European Liberalism.* New Jersey, 1997 (opr. 1936).

6. Erling Bjøl, *Hvem bestemmer? Studier i den udenrigspolitiske beslutningsproces.* Kbh., 1983, s. 186. For forholdet mellem opinion og udenrigspolitik, jf. Bernard Cohen, *The Public's Impact on Foreign Policy.* Boston, 1973. For interessant diskussion af historikerens forhold til studiet af opinion, jf. Melvin Small (Red.): *Public Opinion and Historians.* Detroit, 1970.

7. Begrebet den tidlige Kolde Krig betegner perioden 1945-1963.

8. Hovedafsnittet bygger på mit speciale, jf. note 1.

9. Der findes flere studier af militærnægtelsens historie i Danmark, jf. Hans Hedegaard Knudsen, *Militærnægterlovgivningen i Danmark 1933-1967.* Århus, 1982 og Sven Erik Larsen, *Militærnægterproblemet i*

- Danmark 1914-1967. Med særligt henblik på lovgivningen. Odense, 1977. Begge afhandlinger er reviderede udgaver af deres specialer. Endvidere findes der en upubliceret afhandling om Foreningen de konsekvente militærnægttere. Jf. Ove Hårup, *De socialistiske militærnægttere 1915-1919. Et bidrag til belysning af den antimilitaristiske kamp i arbejderbevægelsen*. Utrykt afhandling, ABA, 1977.
10. Zahles svar på 'Åbent brev til landets dømmende og straffende myndigheder', *Fredsbladet*, nr. 11, 1931, s. 102f.
11. For den politiske filosofi bag disse opfattelser, jf. Nicolas Walter, *Nonviolent Resistance. Men against War*. London 1963 eller Christian Bay: *Civil Disobedience, International Encyclopedia of the Social Sciences*. David L. Sills (Red.). New York, 1968, bd. 2, s. 473-487.
12. Hans Branner: Vi vil fred her til lands... En udenrigspolitisk linie 1940-1949-1989. Historiske erfaringer som kilde til sikkerhedspolitisk omvurdering, *Vandkunsten*, 1990, s. 55. 9. april-argumentet for et militært forsvar, er ifølge Palle Roslyng-Jensen, næsten enerådende i 1940erne og 1950erne. Jf. Den 9. april 1940 som halvtredsårsjubilær, *Historisk tidsskrift*, 1991: 1, s. 154-174.
13. For synspunkter om retsopgøret, som den liberale fredsbevægelse delte. Jf. Olaf Forchhammer & Carl Gad: *Fakta og myter omkring retsopgøret*. København, 1948. Olaf Forchhammer var stifter af AmK og medlem af DF. Carl Gad var rektor på Ingrid Jespersens skole indtil 1956 og var et fremtrædende medlem af FH.
14. H.C. Branner, Humanismens krise, *Mennesket i tiden*. Kbh., 1950. H.C. Branner støttede i øvrigt FH og flere af den liberale fredsbevægelses protestaktioner mod dødsstraf i efterkrigstiden.
15. Dansk Ungdomssamvirke er mere generelt skildret af Henrik S. Nissen & Henning Poulsen: *På dansk friheds grund. Dansk Ungdomssamvirke og De ældres råd 1940-1945*. Kbh., 1963.
16. Ollis Klems arkiv (privat besiddelse), referat af UF's møde i Odense, 26-27. aug. 1942. UF udgav studiegrundbogen *Fred ved ret* (1943). Bogen indeholder en række bidrag af nogle af de mest fremtrædende medlemmer af den liberale fredsbevægelse og er formentlig den bedste samlede kilde, der eksisterer til bevægelsens idegrundlag og selvforståelse i Danmark omkring Anden Verdenskrig.
17. En generel oversigt af efterkrigshjælpen fra en statslig synsvinkel findes i Carsten Due-Nielsen m.fl. (red.): *Idealer og Realiteter: Dansk Udviklingspolitik Historie 1945-2005*. Kbh., 2008. For MS' historie, jf. Kjeld Juul: *Mod nye grænser: fra europæisk genopbygning til u-landssamarbejde 1943-1963*. Kbh., 2002.
18. Jf. mit speciale *Kampen for Fred*. Københavns Universitet, 2001, kap. 5. Citatet er fra 1946 og gengivet i *Mellemfolkeligt Samvirke 1944-1964*. MS, 1964.
19. Jf. Svend Haugaard: *Fredsvenners Hjelpearbejde*. AmK, 1947 og Kjeld Juul, kap. 5-11.
20. Jf. referater af fredsforeningernes årsmøder 1945, 1946, og 1947. Trykt i DF's organ, *Fredsbladet* nr. 6, 1945, nr. 6 og nr. 9, 1946, særnummer 15. juni 1947 og nr. 3-7, 1947; KFF's organ *Fred og Frihed*, nr. 9, 1945 og nr. 9, 1947; AmK's organ hhv. *Aldrig mere Krig*, nr. 8, 1945 og *Pacifisten* nr. 6, 1946 og nr. 5, 1947.
21. Jf. Elisabeth Nordentoft: *For at de alle må være eet*. Kbh., 1967. I 1956 skiftede den navn til World Association of World Federalists (WAWF).
22. Englænderen Lord John Boyd Orr, senere nobelpristager, blev den internationale organisations første formand. Et centralt værk, som afspejler bevægelsens ideer, er amerikaneren Emery Reves bog, *Fredens anatomi*. Kbh., 1947 (oprindeligt fra 1945).
23. For beskrivelse af organisationens mål og midler, jf. Thomas Christensen: *En verden og pacifisterne*, *Pacifisten*, nr. 11, 1949, s. 123 og pjecen *Een Verden eller ingen* (1950).
24. Jf. Thomas Hatt Olsen: *Een Verden*, *Pacifisten*, nr. 9, 1947, s. 99 og *Konvergens og divergens i fredsarbejdet*, *Pacifisten*, nr. 2, 1949, s. 11.
25. Jf. Søren Hein Rasmussen: *Sære Alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark*. Odense, 1997, s. 18 for de øvrige medlemmer af parlamentarikergruppens styrelse. Gruppen var vokset til 85 medlemmer i 1956. Jf. *Verdensføderalismen 1949-56*, *Salmonsens Leksikon-tidsskrift*, nr. 12, 1955.
26. Jf. Knud Engel: *Een Verden og pacifisterne*, *Pacifisten*, nr. 10, 1949, s. 112. Jf. også Formandsmødet på husmandsskolen ved Odense, *Fred og Frihed*, nr. 6, okt. 1948.
27. Inspirationen til at stifte samarbejdsorganet kom fra udlandet, hvor man i England, Svejs og Holland havde oprettet nationale fredsråd. Fredsrådet skulle bruges som et fælles talerør overfor offentligheden. Jf. *Fredsbladet*, særnummer 15. juni 1947 og nr. 3-7, 1947.
28. Verner Overø: Vi arbejder mod samme mål, *Pacifisten*, nr. 2, 1950, s. 24-25. Overø var både medlem af EV og AmK.
29. Knud Engel: *Een Verden og pacifisterne*, *Pacifisten*, nr. 2, 1950, s. 18f.
30. *Konvergens og divergens i fredsarbejdet*, *Pacifisten*, nr. 2, 1949, s. 11.
31. For Danmarks officielle stillingtagen til spørgsmålet om stormagternes vetoret i FN. Jf. Kjærsgaard Nielsen: *Danmark og vetospørgsmålet i FN 1945-49*, *Historie* 1997, s. 1-31. Om Osborneplanen, jf. *Fred og Frihed*, nr. 6, 1948, s. 41f.

32. Rasmussen: *Sære Alliancer*, s. 16-18 for en anden tolkning af EV's forhold til de liberale fredsforeninger.
33. Beretning og referat af DF's årsmøde 1949, *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1949.
34. Rigsarkivet (RA), Den dansk FN-forenings (DF's) arkiv, pk. 2, referat af DF's bestyrelsesmøde 17. okt. 1960.
35. Kongressen var indkaldt af Kvindernes Demokratiske Verdensforbund (stiftet 1945) og Den internationale komite for forbindelse mellem intellektuelle (stiftet 1948). Jf. *Salomonsen leksikon-tidsskrift* 1951, s. 417ff.
36. Ifølge Morten Thing afløste fredssagen bestræbelserne for at forene arbejderne politiske repræsentanter. Jf. Morten Thing: *Kommunismens kultur*. Kbh. 1993, s. 765.
37. Dette gjaldt også foreningens provisoriske formand Edvard Heiberg (1897-1958) og Mogens Fogs afløser Morten Simonsen, som var formand, da FT blev opløst i 1959.
38. A.J.: Demonstrationen mod Atlantpagten og kravet om folkeafstemning, *Fredsbladet*, nr. 4, 1949, s. 32.
39. op. cit.
40. I juni 1950 bestod FT af 40 lokalkomiteer, i november 1950 af 56 lokalkomiteer og et år efter, i 1951, var lokalkomiteernes antal ca. 100. Jf. Fogs beretning i pjecen: *Anden verdensfredskongres Warszawa 16.-23. november 1950 og Den danske fredskongres 26. november 1950*, s. 11 og Rasmussen: *Sære Alliancer*, s. 21.
41. A.J.: Kommunistisk fredsoffensiv, *Fredsbladet*, 1949, s. 33. Stockholm-appellen var formuleret af den russiske forfatter Ilya Ehrenburg og er gengivet i Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 21-22.
42. Arne Jørgensen: Skal kommunistfrygt hindre fredsarbejdet?, *Fredsbladet*, 1950, s. 34.
43. Formandsmødet på husmandsskolen ved Odense den 9.-11. august, *Fred og Frihed*, 1950, s. 52.
44. Arne Jørgensen: Skal kommunistfrygt hindre fredsarbejdet?, *Fredsbladet*, 1950, s. 34-35. I *Fred og Frihed* udtalte Fanny Arnskov: "Vi ønsker jo netop frit at kunne kritisere begge blokke og forsøge at finde det gode begge steder for derved at styrke forståelsen mellem jordens folk".
45. Fredens tilhængere, *Fred og Frihed*, nr. 4, 1950, s. 28; A.J.: Kommunistisk fredsoffensiv, *Fredsbladet*, 1949, s. 33.
46. Thomas Christensen: Vort forhold til kommunismen, *Pacifisten*, nr. 5, 1950, s. 49f.
47. op. cit.
48. Rasmussen: *Sære Alliancer*, s. 22f.
49. Mogens Fog: *Efterskrift 1946 – og resten*. Kbh. 1977, s. 71, s. 74f.
50. Hagbard Jonassens arkiv, pk. 2, læg 2: 1948 til 1952, Brev til Stuart Morris, Peace Pledge Union 6. nov. 1950.
51. RA, Mellemlfolkeligt Samvirkes (MS') arkiv, pk. 109, læg: korrespondance 1950, Brev til forretningsudvalget fra Arne Fremm, 6. nov. 1950.
52. Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 302, note 52. Ifølge Fog, trak han dog sin underskrift tilbage, fordi han mente, at det vigtigste spørgsmål, man burde overveje, når man skulle underskrive en resolution, ikke var, "hvad der står i den, men hvad den skal bruges til". Mogens Fog: *Efterskrift 1946 – og resten.*, s. 88.
53. Til Orientering: Een Verdens forhandlingsgrundlag, *Meddelelser fra foreningen Een Verden*, nov. 1950, s. 1. Det blev i en kommentar til den Fog-Appelske erklæring understreget, at underskriverne ikke med deres underskrift bandt de organisationer som de repræsenterede. Jf. *Kontakt*, nr. 10, 1950, s. 128.
54. Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 26.
55. Nora Bremerstents beretning findes i Fredens Tilhængere, *Fred og Frihed*, nr. 1, 1951, s. 3.
56. RA, MS' arkiv, pk. 123: læg: Foredrag, presse, cirkulærer, møder, kursus. m.v., beretning om Warszawakonference af Elin Appel og Mogens Fog, dateret 16. januar 1951.
57. RA, MS' arkiv, pk. 123: læg: Foredrag, presse, cirkulærer, møder, kursus. m.v., Dansk Fredsråds møde med de tilsluttede foreningers bestyrelser, 14. jan. 1951.
58. RA, DF's arkiv, pk. 36, referat af bestyrelsesmøde 15. jan. 1951.
59. Ligaen og "fredens tilhængere", *Fred og Frihed*, nr. 2, 1951, s. 12.
60. WRI's kommuniké findes i original i ABA, Aldrig mere Krigs (AmK's) arkiv, ks. 7, læg: AmK. International korrespondance (1942) 1945-1951, Letter to Council & Sections; Re: Warsaw World Peace Congress, 1. feb. 1951.
61. Harold F. Bing og Grace Beaton: W.R.I. og fredens tilhængere, *Pacifisten*, nr. 3, 1951, s. 25.
62. Det fremgår af Jonassens korrespondance med AmK's bestyrelsesmedlemmer og med hans udenlandske kontakter inden for WRI, at han var meget positivt stemt overfor de Fog-Appelske bestræbelser. Jf. ABA, AmK's arkiv, ks. 7, AmK. International korrespondance (1942) 1945-1951 og ks. 8, AmK. International korrespondance 1947-1950.
63. RA, MS' arkiv, ks. 123: læg: Foredrag, presse, cirkulærer, møder, kursus. m.v., Dansk Fredsråds møde med de tilsluttede foreningers bestyrelser, 14. jan. 1951. Hertil kan også regnes DF's og KFF's gode politiske kontakter til Rigsdagen.
64. Bent H. Pedersen: Problemet øst-vest diskuteres på årsmødet, *Pacifisten*, nr. 5, 1951, s. 52f.
65. Mogens Fog og Elin Appel afgav begge beretninger om Sheffield-Warsawa-kongressen i MS' tidsskrift

- Kontakt*. Det var Appels påstand, at den gamle fredsbevægelse ikke havde magtet denne opgave. "Jeg tror, at når fredsbevægelserne i dette århundrede ikke har formået at mægle, så er det simpelthen, fordi de alt for meget har identificeret sig selv med en af to stridende parter." Jf. *Kontakt*, nr. 10, 1950, s. 129ff.
66. Elin Appel: Min side – din side – og den rigtige side, *Fred og Frihed*, nr. 2, 1951, s. 9f.
67. *Anden verdensfredskongres Warszawa 16.-23. november 1950 og Den danske fredskongres 26. november 1950*, s. 3-16.
68. For den svigtende tro på FN, jf. Poul Villaume, En stærk understrøm af modstand... Koreakrigen, USA og Danmark 1950-1953, Carsten Due-Nielsen m.fl. (red.): *Konflikt og samarbejde. Festskrift til Carl-Axel Gemzell*. Kbh., 1993, s. 271-289 og Niels Jørgen Haagerup, *De forenede Nationer og Danmarks sikkerhed*, Århus, 1956.
69. Else Zeuthen, Elin Appel og FN, *Fred og Frihed*, nr. 3, 1951, s. 19.
70. Else Zeuthens svar til Ellen Mortizen, Brev til KFF, *Fred og Frihed*, nr. 9, 1950, s. 67. Jf. også Else Zeuthen: Nye veje i fredsarbejdet, *Fred og Frihed*, nr. 3, 1954, s. 17f.
71. Johs. Garnæs Pedersen: Divergenser, *Fredsbladet*, 1952, nr. 3, s. 20.
72. S. Donholt: Er forening for Forenede Nationer stadig en fredsforening?, *Fredsbladet*, 1952, nr. 4, s. 30.
73. Jf. Knud Engel: En pacifist vender hjem. Svar til Arne Hermann, *Pacifisten*, nr. 9, 1951, s. 90-91; Knud Engel: Et par afsluttende bemærkninger, *Pacifisten*, nr. 12, 1951, s. 122.
74. RA, MS' arkiv, pk. 123: læg: Foredrag, presse, cirkulærer, møder, kursus. m.v. AmK's næstformand Hagbard Jonassen var på dette tidspunkt formand for MS.
75. Nora Bremerstent: Fredens Tilhængere, *Fred og Frihed*, nr. 1, 1951, s. 3; Mogens Fog, *Efterskrift 1946 – og resten..*, s. 70-73; Hagbard Jonassen omtaler bl.a. et fortroligt møde på Magleås. Jf. RA, Hagbard Jonassens arkiv, pk. 2, læg 2: 1948 til 1952, Brev til Michael Sorensen, 18. feb. 1951.
76. Uffe Hansen: Nordisk Fredssamarbejde, *Pacifisten*, nr. 3, 1952, s. 21f.; RA, MS' arkiv, pk. 125: Korrespondance 1951. Diverse institutioner, Brev fra Edvard Heiberg, Fredens Tilhængere, 5. okt. 1951.
77. RA, Hagbard Jonassens arkiv, pk. 2, læg 2: 1948 til 1952. Brev til Mathiasen, 22. marts 1952.
78. Edith Fribert: Tanker ved et formandsskifte, *Fred og Frihed*, nr. 3, 1952, s. 22.
79. Else Zeuthens replik findes i forbindelse med Edith Friberts refererede artikel ovenfor.
80. Jonassen understregede brevet til Mathiasen af 22. marts 1952, at han havde truffet beslutningen på egen hånd, og at han stod til regnskab overfor bestyrelsen.
- Brevet sendtes i en kopi til AmK's formand, Svend Haugaard.
81. Hagbard Jonassens arkiv, pk. 2, læg 2: 1948 til 1952. Brev til Mathiasen, 22. marts 1952.
82. RA, MS' arkiv, ks. 123: læg: Foredrag, presse, cirkulærer, møder, kursus. m.v., Dansk Fredsråds møde med de tilsluttede foreningers bestyrelser, 14. jan. 1951.
83. Uffe Hansen: Nordisk Fredssamarbejde, *Pacifisten*, nr. 3, 1952, s. 22.
84. op. cit.
85. op. cit.
86. Mogens Fog har i sine erindringer sat Dansk Fredskonference oprindelse til FT's anden fredskongres den 26. november 1951, dvs. det Fog-Appelske kontaktsamarbejde. Dansk Fredskonference har dog selv angivet sin oprindelse til den første fynske fredskonference i Odense 1952. Jf. Fog, *Efterskrift 1946 – og resten..*, s. 89 og *Dansk Fredskonference 1952-1962*. Udsendt af Dansk Fredskonference, 1962.
87. Indbydelse til Dansk Fredskonference, *Pacifisten*, nr. 3, 1954. Indbydelsen var undertegnet af en række indbydere, hvor flere var fremtrædende medlemmer af AmK, jf. *Pacifisten* nr. 5, 1954; *Dansk fredskonference 29.-30. maj 1954 i Odense*. Udsendt af Dansk Fredskonference, 1954.
88. Ifølge Søren Hein Rasmussen var Det konservative Folkeparti det eneste parti, som ikke var repræsenteret i arbejdsudvalget.
89. *Dansk fredskonference 29.-30. maj 1954 i Odense*.
90. Det var også vurderingen i DF's bestyrelse, at meget store ikke-kommunistiske kredse deltog på mødet i Odense. Herunder var flere fremtrædende medlemmer fra husmandsbevægelsen, jf. RA, DF's arkiv, pk. 36, hovedbestyrelsesmøde 10. juni 1954.
91. Konferencens formål var at støtte en folkeopinion for fred gennem forhandling, for international afspænding, almindelig nedrustning, øget samhandel og kulturel udveksling mellem nationerne.
92. O.M.: Et fredsstævne af det store format, *Pacifisten*, nr. 7, 1954, s. 69f.
93. I *Pacifistens* maj nummer havde Mathiasen opfordret alle AmK's kredse til at sende repræsentanter til konferencen. Jf. O.M.: En fredskonference, *Pacifisten*, nr. 5, 1954, s. 47. Ifølge *Pacifisten* var KFF's ledelse afvisende over for initiativet, mens EV var skarpt afvisende. Jf. O.M.: Et fredsstævne af det store format, *Pacifisten*, nr. 7, 1954, s. 69f.
94. I anledning af Odense-konferencen, *Fred og Frihed*, 1954, nr. 5, s. 37. Ifølge KFF's ledelse var det erfaringen at deltagelse i et samarbejde med kommunisterne kunne føre til "at enhver fredspolitisk indsats fra ligæns side efter et sådant samarbejde ville blive afføjet som indlæg for kommunisterne i den Kolde Krig".
95. Ingeniør Th. Claudi Westh angav på et bestyrelsesmøde i DF, at det var hans opfattelse, at mange af

- DF's medlemmer var inden på "Odense-linjen", fordi de følte, "at her sker der noget". Jf. RA, DF's arkiv, pk. 36, hovedbestyrelsesmøde 10. juni 1954.
96. RA, DF's arkiv, pk. 36, hovedbestyrelsesmøde 10. juni 1954.
97. Beretning og referat af årsmøde 1954, *Fredsbladet*, nr. 6 og nr. 8, 1954.
98. Th. Christensen: Forening for FN og Dansk Fredskonference, *Fredsbladet*, 1954, s. 63.
99. Aage Jeppesen angav selv, at han var medlem af DF og EV og at hans kone var medlem af KFF. Jeppesen var også aktiv inden for RV og havde i sin ungdom været aktiv inden for Radikal Ungdom. Jf. Tage Kaarsted, *Radikal Ungdoms Politiske Historie 1911-1961*. Århus, 1961.
100. Dette aspekt har Bent Jensen søgt at studere i arkiver i Sovjet. Jf. *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965*. Odense, 1999, særligt kap. 15 for det billede hans undersøgelse giver af kommunisternes forsøg på at kontrollere fredsbevægelsen i Danmark.
101. Aage Jeppesen: Foreningen for FN og Dansk Fredskonference, *Fredsbladet*, 1954, s. 77.
102. Jesper Simonsens svar hertil, *Fredsbladet*, 1954, s. 78. For Simonsens svar til Thomas Christensen, jf. *Fredsbladet*, 1954, s. 63.
103. Beretning og referat af årsmøde 1954, *Fredsbladet*, nr. 6 og nr. 8, 1954. Jf. også debatten i, *Fredsbladet*, nr. 2 og 3 1954.
104. Den internationale fredsbevægelse opererede traditionelt på det mellemfolkelige plan uden om staternes officielle fora for udenrigspolitik. FN var dog staternes organ og for at blive inddraget i arbejdet under FN skulle man udpeges af de nationale regeringer.
105. På dette tidspunkt var kun DF, KFF, AmK, Kristelige Fredsforbund og Danske præsters fredsgruppe medlemmer af Dansk Fredsråd. Vennernes Samfund (de danske kvækere) var observatør i rådet.
106. DF overvejede at trække sig fra Fredsrådet i begyndelsen af 1954. Jf. RA, DF's arkiv, pk. 36, referat af DF's bestyrelsesmøde januar 1954.
107. Fredsorganisationernes Fællesudvalg var et løse uformaliseret organ. I stedet for de i Dansk Fredsråds vedtægter fastsatte tre møder om året skulle der nu kun afholdes møder "når særlige forhold gør det ønskeligt" eller hvis en eller flere af organisationerne anmodede om dette. Jf. RA, DF's arkiv, pk. 36, referat af bestyrelsesmøde 16. maj 1955.
108. Jf. K. Helveg Petersen, *75 års fredsarbejde*. Kbh., 1957, s. 130ff. FN-konferencen blev i AmK-kredse opfattet som et modtræk til Dansk Fredskonference.
109. Søren Hein Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 54.
110. I perioden fra Anden Verdenskrig indtil midten af 1960erne var ikke mindst KFF blevet kraftigt reduceret fra ca. 20.000 i 1945 til ca. 6.000 i 1967. DF's

medlemstal var tilsvarende reduceret med 15 pct. til ca. 3.400, mens AmK's medlemstal var øget med 100 personer til ca. 1.600 medlemmer.

Abstract

Sune Kaur-Pedersen: *Isolated and Divided. The Liberal Peace Movement's Crisis and Marginalisation in the Public Debate and in Danish Foreign Policy 1940-1960*, *Arbejderhistorie* 3/2008, pp. 9-33.

During the Cold War a new, unstable alliance of a number of societies and associations of communist, socialist and liberal conviction formed. By studying the liberal peace movement in Denmark, the article examines the wider background for these so-called "Strange Alliances", which the historian Søren Hein Rasmussen has described in his Ph.D.-dissertation about the social and political movements in Denmark after the Second World War. After the Second World War the liberal peace movement was confronted with new peace organisations like the world federalists and the communists. Especially the communist peace movement put the liberal peace movement in a dilemma. On the one hand, it was difficult to declare that you did not want to cooperate with the communists, when you were supposed to make peace with them. On the other hand, the liberal peace movement was under an intense and constant political pressure, if it demonstrated or made any other public actions with the communists during the Cold War. The associations of the liberal peace movement wanted to tackle this dilemma differently and finally split over the issue in the middle of the fifties.

Until the Second World War the liberal peace movement in Denmark consisted mainly of the national branches of the International Arbitration and Peace Association/League of Nations Association, the Women's International League for Peace and Freedom and the War Resisters' International.

Sune Kaur-Pedersen, specialkonsulent, cand.mag.
Forsknings- og Innovationsstyrelsen
spe@fi.dk